

Tilbake til skolen

Prosjekt om å oppnå stabilt skoleoppmøte for elever
Rapport v/Aud Mork Bredesen og Gidske Kvilhaug

Innhold

Innhold	2
Forord	3
Innledning	4
Sammendrag	6
Del 1: Teori og empiri	8
Fravær- gyldig og ugyldig.....	8
Ugyldig elevmotivert fravær.....	9
Begrepsavklaring- en utdypning.....	10
Kliniske beskrivelser av skolenektingsatferd	12
Grader av skolenekting.....	13
Forekomst og kjønn.....	14
Årsaker.....	15
Kearneys funksjonelle modell for skolenektingsatferd	17
Skolerelaterte risikofaktorer for utvikling av skolenektingsatferd	19
Familerelaterte risikofaktorer for skolenektingsatferd	22
Bekymringsfullt fravær, men ikke skolenekting	23
Utredning og behandling.....	24
Tverrfaglig og tverretattlig samarbeid	27
Førstelinetiltak: skolen, skolehelsetjenesen/ psykisk helse og PPT	27
Del 2: Gjennomføring	34
Forarbeider og planer.....	34
Gjennomføring av prosjektet høsten 2014 og våren 2015	38
Skoleomfattende tiltak-systemdel	40
Individuell del- høsten 2014 – våren 2015	45
Del 3: Evaluering, erfaringer og anbefalinger	52
Innledning.....	52
Systemrettede tiltak	53
Individrettede tiltak.....	57
Oppsummering av tilbakemeldingene	59
Skolens og kommunens planer for videre arbeid	59
Våre vurderinger og anbefalinger	61
Litteraturliste.....	66

Forord

Manglende skoleoppmøte er et individproblem så vel som et samfunnsøkonomisk problem (Kearney, 2008). I Norge har fokus vært på skolefravær i videregående skole, da en tredjedel av norsk ungdom ikke fullfører videregående utdanning innen fem år. Frafall gir en økt sjanse for kriminalitet, selvdestruktive handlinger og helseskadelig livsførsel. Disse konsekvensene ved skolefravær gjør at samfunnet taper omtrent 5 milliarder kroner per årskull (Hernes, 2010).

Det er ikke bare det samfunnsøkonomiske tapet som er stort, men også det individuelle tapet både hos eleven og foresatte. Skal manglende skoleoppmøte snus må eleven og foresatte delta i å kartlegge situasjonen, for så å sette i gang de riktige tiltakene der elev og foresatte får medvirke.

Mange som ikke fullfører videregående opplæring har ofte en «forhistorie» med hyppig fravær og problemer med stabilt fremmøte. Det er lite norsk forskning på fravær og årsaker til fravær i skolen generelt, men vi vet at høyt og langvarig fravær kan medføre at elever faller ut av skolen på et eller annet tidspunkt (Havik, Bru & Ertesvåg, 2015b). Årsakene til fravær er sammensatte og jo lengre fraværet varer, jo større kan utfordringene være å få eleven tilbake til skolen (Holden & Sällman, 2010). Mangel på kunnskap om årsaker til fravær i skolen kan være en faktor for at problematisk fravær ikke oppdages tidlig nok (Havik et al., 2015b).

Bakgrunnen for denne rapporten er prosjektet «Tilbake til skolen» som ble gjennomført i en kommune sørøst i Norge i skoleåret 2014-15. Prosjektet har vært planlagt og gjennomført i samarbeid med, og etter ønske med en skole, Pedagogisk psykologisk tjeneste (PPT), skoleetaten, helsesøstertjenesten, tjeneste for psykisk helse i kommunen og Statped. Prosjektet var forankret og ønsket av samtlige ledernivå.

Sentrale dokumenter og føringer for arbeidet har vært Opplæringsloven § 9a 1-3, om skolens ansvar for det fysiske og psykososiale miljøet, § 11-1a og 11-1-5a om skolemiljøutvalg og brukermedvirkning, samt paragrafer som omhandler tilpasset opplæring og spesialundervisning. FN`s barnekonvensjon artikkel 12 som handler om vårt ansvar for å la barn og unge si sin mening og bli hørt: *Eleven har rett til å si sin mening i alt som vedrører seg, og meningen skal tillegges vekt*, har også vært sentral i planlegging og gjennomføring. Det er vektlagt viktigheten av elev- og foreldremedvirkning. Det å lytte til elevene i prosjektet har ikke bare vært viktig, men også avgjørende for å komme videre med arbeidet mot en «bedre skoledag» som grunnlag for å sikre veien «tilbake til skolen». Vi har i dette prosjektet forsøkt å unngå bruk av begreper som kan forstås i retning av at det er elevenes egen feil, eller ansvar, at de ikke fullfører opplæringen (Juul 2011). Vi har ønsket å sette fokus på at manglende skoleoppmøte har sammensatte årsaker hvor alle involverte parter spiller en rolle som enten kan *medvirke* til, eller *motvirke* til fraværet.

Innledning

Bakgrunnen for prosjektet ved skolen det her refereres til var at altfor mange elever ikke kom på skolen regelmessig, samt at flere ungdommer var fraværende i lange perioder. Mange av disse elevene hadde en historie med mye motstand mot skole og/ eller stort fravær. Det oppsto et behov for å endre eksisterende praksis for fraværsmeldinger, oppfølging av fravær, holdninger til fravær generelt og til enkelt elever med stort fravær spesielt, foresattes og elevs innstilling til skole, tilrettelegging i skole, samhandling skole – hjem, samt hvordan løse samarbeidsproblemer. Det ble nødvendig å rette fokus mot skolen som helhet og mot den enkelte elev. Det ble behov for å kartlegge individuelle, familiære og skolerelaterte problemer som kunne tenkes å medvirke til eller forsterke fraværet. Det var sentralt gjennom hele prosjektperioden å skape nødvendig endring, men samtidig ha fokus på forebyggende arbeid mot skolefravær.

Fravær fra skolen er ikke et problem som kun gjelder denne kommunen. Skauge (2006) fant i en undersøkelse av fravær og skolevegring i ungdomsskoler i Oslo, at fravær var utbredt. Havik et al. (2015b) fant i en stor undersøkelse av fravær i norsk skole (6-10-klasse) at 20 % hadde et fravær på mer enn 5 skoledager. Og at 7,5 % hadde fravær på mer enn 8 dager, hvilke utgjorde ca. 10 % av skoledagene i en periode på tre måneder. Et fravær på 10 % eller mer, gyldig eller ugyldig, ansees som alvorlig med tanke på konsekvensene dette kan få for faglig og sosial utvikling (Havik et al. 2015b).

Bakgrunnen for at prosjektet fikk navnet «Tilbake til skolen» var at vi ønsket å rette fokus mot hva som var det ønskede og naturlig målet i arbeid med elever med ugyldig elevmotivert fravær. Prosjektet har vært et «førstelinjeprosjekt» med vekt på den innsatsen som skolen, skolehelsetjenesten og PP-tjenesten i kommunen i samarbeid har gjennomført. Bistand fra BUP, barnevern og forebyggende tjeneste har vært på individuelle basis og etter behov. I planleggingsfasen av prosjektet ble det rettet henvendelse til nevnte aktører, med ønske om representasjon til samhandlingsmøter for å følge prosjektet. Samtlige viste til manglende ressurser til å kunne bistå. Noen av elevene hadde allerede tjenester fra nevnte instanser, andre ble henvist i løpet av prosjektet siden den individuelle kartleggingen tilsa behov for slik hjelp/behandling.

Denne rapporten er delt inn i tre deler.

Del 1 omhandler teori og empiri om skolefravær og elevmotivert ugyldig fravær, begrepsavklaringer, årsaksforhold, behandling og hva førstelinjetjenesten (skole, PPT og skolehelsetjeneste) kan bidra med.

I del 2 beskrives hvordan prosjektet ble planlagt, organisert, hvem som inngikk i prosjektgruppa, samt søknaden til Statped om ønsket bistand. Søknad om økonomisk bistand i kommunen, samt invitasjon til å delta i prosjektet beskrives kort. Praksis for fraværføring, oppfølging, og hvilke endringer som ble utført beskrives. Under prosjektets gjennomføring nevnes det hvilke samlinger som har

vært avholdt for foresatte, hvordan deltagere til prosjektet ble rekruttert, samt hvordan det ble arbeidet både individuelt og i systemet med ugyldig og elevmotivert fravær. Metoder for kartlegging av atferd blir også beskrevet. Nærmere også om hva som har vært fokusområder i prosjektet ut fra beskrevet teorigrunnlag. Vi vektlegger elevenes medvirkning til endring og arbeidet med å utvikle planer for bedre skoledager. Med elevens medvirkning, menes han/hennes mening og opplevelse av situasjonen av samhandling med de nærmeste. Ved siden av forelesninger til foresatte og lærere, ulike samhandlingsmøter på forskjellige nivåer, har det vært gjennomført enesamtaler og gruppesamtaler direkte med elevene.

I del 3 beskrives hvilke endringer av rutiner som ble gjort og hvilke planer som foreligger for det videre arbeidet. Spørsmål som stilles i evalueringen av prosjektet er om prosjektet førte til endring i elevenes atferd, i elevenes opplevelser av skolen og skolens praksis, samt foreldrenes opplevelse av hjelp og støtte. Når det gjelder effekten på elevens fravær har vi hatt ulike utfordringer med å kartlegge dette. Bakgrunnen for dette er ulike forhold som skolens tilgang til fraværsoversikt, føring av fravær, timer, dager, bakgrunn for fravær og tidligere uklare fraværs rutiner til å sammenligne med.

Prosjektgruppa har bestått av:

Rektor

Helsesøster

Sykepleier med ansvar for psykisk helse

Rådgiver i PPT

Seniorrådgiver i Statped

Avdelingslederne ved ungdomsskolen har bidratt inn i prosjektgruppen under rektors ledelse. De har deltatt på en del av prosjektgruppens møter, i de fleste møtene med kontaktlærerne, samt de har hatt en sentral rolle i oppfølging av lærerne til de involverte elevene.

Sammendrag

Målet med prosjektet «Tilbake til skolen» var først og fremst å oppnå et stabilt skoleoppmøte for elevene i prosjektet, både for de med dagsfravær og for de med høyt timefravær. Sammen med skolen vurderte vi nødvendige tiltak med tanke på tidlig innsats for elever med skolenektingsatferd. Vi så på individuelle forhold og på skolen som helhet. Vi ønsket å styrke foresatte og skoleansattes kompetanse om skolenektingsatferd slik at de skulle bli oppmerksomme på tidlige tegn og i stand til på et så tidlig nivå som mulig, å identifisere problemene. Forskning har vist at tidlig innsats, der eleven så fort som mulig kommer tilbake fulltid til skolen, alltid vil være det beste.

Basert på individuell kartlegging og samtaler med elev, foresatte og kontaktlærer, ble tiltak igangsatt. Samhandlingsplanen (trepartssamarbeid) som er en strukturert arbeidsplan tilpasset og oppdelt i forhold til hvilke oppgaver og mål elev, foresatte og skole skulle ta ansvar for hver for seg og sammen, har vært et sentralt verktøy for oss i prosjektet. Som vi vil få høre mere om senere fremhevet elever og foreldrene samhandlingsplanene spesielt som et viktig tiltak for å motvirke fravær og fremme trivsel.

Andre fokusområder har vært endrede fravær rutiner, økt fokus på elevmedvirkning og skole – hjem samarbeid. Styrking av skoleansatte og foresattes kompetanse på årsaker og tiltak ved manglende skoleoppmøte/skolenektingsatferd, har vært gjennomført for foresatte og skoleansatte hver for seg. For foresatte har vi hatt samlinger på kveldstid. De ulike temaene har vært jus i skolen, fravær, utvikling av skolenektingsatferd og forventninger til skole og hjem. For skoleansatte med inviterte (samtlige ansatte i PPT, helsesøster tjenesten, barnevern, forebyggende tjeneste og ansatte innen psykisk helse) har det vært samling om temaer om skolenektingsatferd, jus, ADHD, Tourettes syndrom og tiltak for sårbare elever.

Sentralt for prosjektet har vært å skape gode samhandlingsrutiner for eleven med tegn til, eller fullt utviklet skolenektingsatferd. Jevnlige tverrfaglige og tverretatlige samarbeidsmøter er vesentlig i et slikt arbeid.

Klasseledelse, godt lærersamarbeid, god kommunikasjon mellom lærere, lærere og ledelse, faglig støtte, god struktur i organiseringen av tilpasset opplæring i forhold til mål og mengde, og styrking av lærer- elev relasjonen, ble prioritert og gjennomført av skoleledelsen i et pågående arbeid som gikk parallelt med prosjektet.

Tilbakemeldinger fra elevene som deltok i prosjektet, deres foresatte, og tilbakemeldingen fra skolens ledelse har vært positive. I tilbakemeldingene fra elevene ble det å oppleve seg sett og hørt, medvirkning i planlegging av tiltak, samarbeidet mellom elev, foreldre og skole, samt det å bli fulgt tettere opp med individuelle tiltak, fremhevet. For foresatte ble muligheten til å møte andre i samme situasjon, det å få større innsikt og kompetanse rundt skolenektingsatferd, de juridiske aspektene, tettere dialog med skolen, endrede fravær rutiner, samt avklaring av forventninger skole-hjem, nevnt spesielt. Foresatte opplevde samhandlingsplanene som ble utviklet i samarbeid med barna og med skolen

(trepartssamarbeid) som særlig positive. Samtidig viste det seg at effekten av et slikt samarbeid over tid så ut til å være avhengig av hvordan den enkelte kontaktlærer fulgte opp arbeidet. I de sakene der dialogen var tett mellom lærer-elev, skole-hjem, forventninger avklart, og korte og langsiktige mål tett fulgt opp, var resultatene mest positive.

Den tverrfaglige samhandlingen og prosjektgruppens sammensetning fungerte bra.

Del 1: Teori og empiri

Fravær- gyldig og ugyldig

Fravær kan være gyldig eller ugyldig. Gyldig fravær kan handle om fravær grunnet sykdom eller skader, eller at man etter søknad har fått permisjon for ekstra ferier eller av andre nødvendige familiære grunner (Havik et al., 2015b). Ugyldig fravær kan handle om elever som holdes hjemme fra skolen av foreldre/foresatte, eller elever som selv ikke vil/ønsker å gå på skolen dvs. elevmotivert ugyldig fravær (Kearney & Albano, 2000; Kearney, 2008). Det er generelt få undersøkelser av fravær i norsk skole (Havik et al., 2015b). I dette prosjektet er det elevmotivert ugyldig fravær som har vært i fokus.

Internasjonalt anslås det at vel 80 % av fraværet i skolen er gyldig (Havik et al., 2015b). Somatiske sykdom og subjektivt opplevde helseplager (hodepine, magesmerter, muskelsmerter og tretthet) er ansett som legitime grunner for fravær. Undersøkelser tyder på at astma er en hyppig grunn for fravær (Kearney & Albano, 2000; Kearney, 2008). Havik et al., (2015b) fant i en undersøkelse av fravær hos en stor gruppe av elever fra 6. til 10 klasse, at subjektivt opplevde helseplager var den hyppigste oppgitte grunn til fraværet (en av fem oppga dette som grunn). Sykdom (somatisk) kom på andre plass (en av ti oppga dette som grunn). Kun en av 25 oppga ugyldige grunner for fraværet, enten emosjonelt betinget ubehag ved å være på skolen, eller kjedsomhet og ønske om å gjøre noe mer attraktivt enn skole. At det var færrest som oppga ugyldige grunner for fravær betyr ikke at dette problemet ikke er alvorlig for de det gjelder og for samfunnet som helhet.

Som vist til over var subjektivt opplevde helseplager den hyppigste årsaken til fraværet ifølge Havik et al. (2015b) sin undersøkelse. Et slikt fravær kan være unødvendig (man trenger ikke nødvendigvis være borte fra jobb eller skole på grunn av hodepine eller muskelsmerter). Havik et al., (2015b) påpeker at det å akseptere alt fravær på grunn av subjektivt opplevde helseplager, kan være problematisk med tanke på hvilke holdninger som kan utvikles til det å møte opp på skolen og senere forholdet til sykefravær i arbeidslivet. Undersøkelser tyder på at foreldre som selv ofte er borte fra jobb på grunn av subjektivt opplevde helseplager, kan formidle en holdning til hva som er gyldige grunner for fravær til sine barn, som noen ganger og for noen, kan være uheldige. Det kan tenkes at det kan være en sammenheng mellom foreldrenes holdninger til hva som er legitime grunner for fravær, og det at mange elever oppga subjektivt opplevde helseplager som fraværsgrunn (Havik et al., 2015b). Ingul (2005) påpeker at gyldig fravær som er av et omfang og/eller hyppighet som medfører bekymring knyttet til elevens faglige utvikling, elevens sosiale tilhørighet og deltagelse i det sosiale fellesskapet, i seg selv er bekymringsfullt. Alt omfattende fravær over tid vil kunne medføre alvorlige konsekvenser for barn og unges utvikling (Kearney & Albano 2004; Kearney, 2008; Havik et al., 2015b).

Andre grunner til gyldig fravær kan være søknader om ekstra ferier og søknad om opphold i utlandet. Det er lite forskning på effekten av slikt fravær, men siden mer enn 10 % fravær i en periode ansees som problematisk (Havik et al., 2015b), bør

praksis for å innvilge ekstra fri vurderes nøye, både generelt for kommunen og individuelt.

Ugyldig elevmotivert fravær

Opplæringsloven § 2-1 som omhandler rett og plikt til opplæring sier at foresatte til elever med skolefravær uten gyldig grunn, kan straffes med bøter. Barn i Norge har rett og plikt til opplæring og ansvaret for å sørge for at opplæringsplikten ivaretas hviler på elever og foreldre. Ansvaret for at opplæringsretten kan innfris hviler i større grad på skolen. Opplæringsloven pålegger skolene et ansvar for at alle elever får tilrettelagt opplæring (§ 1-3). I forarbeidene til opplæringsloven ønsket man å løfte frem prinsippet om tilpasset opplæring i større grad enn tidligere, for at bestemmelsen skulle bli mer reell og merkbar i undervisningen (Grongstad, 2014). Opplæringsloven pålegger videre skolene å undersøke om en elev kan trenge spesialundervisning (§ 5-4), samt har ansvar for det fysiske og psykososiale miljøet på skolen (§9 a-2 og 3). De har også ansvaret for at det er et skolemiljøutvalg ved skolen som skal bidra til å sikre elvenes og foreldrenes deltakelse i skolens arbeid med å skape et godt skolemiljø (§11.1a og 11-5a).

Begrepsparet *skolenekting* og *skolenektingsatferd* (school refusal/ school refusal behavior) blir i denne rapporten benyttet om alle former for *ugyldig, elevmotivert fravær, eller vansker med å forbli på skolen hele dagen* (Kearney & Albano, 2000; Kearney, 2002; Kearney & Bates, 2005; Kearney, 2007). Skolenektingsatferd er et paraplybegrep som dekker mange og ulike grunner til fravær som blant annet skulk, angstbasert skolevegring/ skolenekting (Kearney, 2007, 2008; Havik et al., 2015b) og skolefobi (Kearney, 2008). Skolefobi og/ eller skoleangst er begreper som i dag brukes sjeldent i Norge. Fraværet må ha et visst omfang for å kunne defineres som et problem (Holden & Sállman, 2010).

Skolenektingsatferd viser til hva eleven gjør for å unngå, nekte eller motsette seg skole (Kearney, 2002, 2007; Kearney & Albano, 2004; Holden og Sállman, 2010). Barn og unge med et problematisk elevmotivert fravær er en heterogen gruppe og skolenektingsatferden vises ofte som en blanding av innadvendte og utadvendte atferdsproblemer (Kearney, 2007; Kearney & Bates, 2005). En kartlegging for å finne årsaker til det ugyldige fraværet, må ende opp i en beskrivelse av skolenektingsatferden, fordi det er denne man må forholde seg til ved behandling og tiltak (Holden & Sállman, 2010). Kearney (2002, 2007) og Kearney & Albano (2000, 2004) hevder at man i tillegg må kartlegge de funksjonelle forholdene knyttet til skolenektingsatferden, dvs. hvilke faktorer bidrar til utvikling og opprettholdelse av denne.

Skolenektingsatferd kan resultere i langvarig fravær (dager, uker, måneder i strekk) eller fravær i kortere perioder. Det kan handle om manglende deltakelse i undervisningen, elever som stadig kommer for sent om morgenen eller til timer, elever som ikke vil gå på skolen, men som går til slutt, og/eller elever som avbryter skoledagen (Kearney & Albano, 2000; Holden og Sállman, 2010; Kearney & Bates, 2005; Kearney, 2008).

Barn og unge med ugyldig fravær som skyldes at foreldrene av ulike grunner holder dem tilbake fra skolen, viser ikke skolenektingsatferd, da foreldre-initiert fravær er vanskelig å definere som elevmotivert.

Skolenes eller kommunenes rutiner for registrering og oppfølging av fravær, samt holdninger til fravær blant skolepersonell og foreldre generelt er viktig i arbeid med å få ned alt ugyldig og elevmotivert fravær (Ingul, 2005; Kearney, 2008; Skauge, 2006; Holden & Sällman, 2010; Havik et al., 2015b). I «gyldig fravær» kan det dessuten skjule seg en del som er ugyldig, inklusive skolenekting (Skauge, 2006). Gyldig fravær på grunn av subjektivt opplevde helseplager kan være tidlige tegn på ugyldig, elevmotivert fravær (Havik et al., 2015b).

Begrepsavklaring- en utdypning

I de siste ti-årene har det pågått en diskusjon om hvordan klassifisere og avgrense problematisk og ugyldig elevmotivert fravær fra skolen (Kearney, 2001). I faglitteraturen anvendes ulike betegnelser som skoleangst, skolefobi, skolevegring, skolenekting og skulk. De ulike begrepene tar utgangspunkt i typiske kjennetegn som kan assosieres til problemene, samt til hvilke kliniske symptomer som vises. Eksempelvis er foreldrenes manglende kjennskap til fraværet ofte relatert til skulk, angst blir relatert til skolevegring (skolenekting), familierelaterte problemer og «klenging» til separasjonsangst, frykt for noe på skolen til skolefobi (Kearney & Albano, 2000; Kearney 2002, 2007). Diskusjoner om hvordan elevmotivert ugyldig fravær skal klassifiseres og forstås, har gitt problemer med forskning på for eksempel forekomst, faktorer som medvirker til utvikling av problemene og behandling (Kearney, 2002, 2007, 2008; Kearney & Albano, 2004). Ulik forståelse og/eller definisjon av fenomenet kan vanskeliggjøre kommunikasjonen mellom ulike kliniske fagmiljøer.

Noen forskere hevder at det er mest hensiktsmessig å skille mellom to former for elevmotivert og ugyldig fravær, nemlig skulk og skolevegring (Havik et al., 2015b). Forskerne viser til at angstlidelser er blant de viktige årsakene til skolevegring og at skolevegring derfor bør være betegnelsen på fravær som er basert på emosjonelt ubehag og angst knyttet til skole (ibid). De hevder at skulk viser til elever som ikke vil gå på skolen, skolevegring til elever som ikke tør å gå på skolen (Faksvaag & Nordby, 2008). Vegring kommer som oftest av angst og depresjon, skulk er en indikasjon på atferdsforstyrrelser og/eller atferdsproblemer, dårlige skoleprestasjoner, og/eller et hjemmemiljø som viser mindre interesse for om barnet møter på skolen eller ikke (Ingul, 2005; Kearney, 2008; Havik et al., 2015a). Noen velger betegnelsen angstbasert skolevegring for å tydeliggjøre at det handler om angst og ikke om skulk (Faksvaag & Nordby, 2008). Angstbasert skolenekting og skolefobi blir av mange brukt om hverandre (Kearney, 2008).

En annen gruppe finner at skille mellom skulk og skolenekting er lite hensiktsmessig og at skillet kan være problematisk. Kearney (2008) viser til noen store internasjonale undersøkelser av forholdet mellom elevmotivert ugyldig fravær og ulike diagnoser. Disse viser at angstbasert skolenekting knyttes til diagnoser som

depresjon, angst, separasjonsangst, opposisjonell atferdsforstyrrelse (ODD) og alvorlig atferdsforstyrrelse (CD) og søvnvansker (Kearney, 2008). Skulk knyttes til diagnoser som CD, ODD, depresjon og rusmisbruk. Det er samtidig høyere forekomst av atferdsforstyrrelser blant «skulkere» enn blant «skolenektere» og høyere forekomst av ulike angstlidelser blant «skolenektere» enn «skulkere». Andre undersøkelser viser at angstbasert skolenekting er forbundet med mer frykt, bekymring og søvnproblemer sammenlignet med skulk. Samtidig ser det ut til at både skulkere og skolenektere viser sosial angst, separasjonsangst og nattlige mareritt (ibid.). Oppsummert kan man hevde at begge grupper viser depresjon, angst og atferdsforstyrrelser (Kearney, 2008) og at ikke en ubetydelig del har en blandingsproblematikk vel 30% ifølge en undersøkelse av Kearney & Albano (2004).

Havik et al., (2015b) fant på den annen side i sin undersøkelse av fravær argumenter for at det tradisjonelle skillet allikevel burde opprettholdes. Hun viser til funn fra andre undersøkelser som tyder på at skolevegring er relatert til negative følelser knyttet til skole og skulk til antisosiale karakteristika, hvor kjedsomhet og søken etter mer belønnende aktiviteter er dominerende. Denne tendensen bekreftes i hennes egen undersøkelse av fravær (ibid). I tillegg fant hun (ibid) at det var en assosiasjon mellom subjektivt opplevde helseplager og senere skolevegring. Sammenhengen kan reflektere en sensitivitet for ulike stressfaktorer på en skole, hvor noen reagerer mer med emosjonelt ubehag enn andre. For elever med skulk som årsak til fravær, er det mindre sannsynlig med negative emosjonelle reaksjoner på stressfaktorer på skolen. Havik, Bru & Ertesvåg (2015a) fant i annen undersøkelse av skolerelaterte risikofaktorer for ugyldig elevmotivert fravær, at faktorer som «å være upopulær blant jevn gamle» og utsatt for mobbing, var mer typiske for «vegrere» enn «skulkere». Samtidig påpeker hun og medarbeidere at internasjonale undersøkelser ikke er entydige i sine konklusjoner og at både skolevegring og skulking kan ha blandede årsaker. Særlig de med tendens mot depresjon kan ha en blanding av skolevegrings-relaterte årsaker og skulke-relaterte årsaker (Havik et al., 2015b). Konklusjonen som trekkes er at det for tidlig å trekke absolutte konklusjoner, da det er behov for mer forskning på området.

I norsk faglitteratur brukes gjennomgående begrepene skolevegring og skolevegringsatferd (Bjønnes & Langeland, 2007; Holden & Sällman, 2010). Bjønnes & Langeland (2007) definerer å vegre som å motsette seg, nekte, avslå og viser til at problemet kan ha mange årsaker utover følelsesmessige vansker, men at selve begrepet handler om atferd som er initiert av barnet mot å være på skolen. De skiller med andre ord ikke mellom emosjonelt basert skolenekting og skulk. Utdanningsetaten i Oslo (2009) viser til at Kearney's definisjon av "school refusal", (oversatt til skolevegring), handler om å "unngå noe, nekte, motsette seg eller vise motstand mot noe" og at denne definisjonen vektlegger atferden som vises, mens andre definisjoner av skolevegring i større grad vektlegger hvilke følelser skolevegringen assosieres med (ibid; 6). De fleste ser ut til å skille mellom skolevegring og skulk (Skauge, 2006; Faksvaag & Nordby, 2008; Havik et al., 2015a,b) og knytter følelsesmessige vansker til skolevegring og atferdsproblematikk til skulk.

I dette prosjektet har vi valgt å holde oss til Kearney`s samlebetegnelse på *alt ugyldig, elevmotivert fravær* og *måten denne vises på*, som skolenekting og skolenektingsatferd. Imidlertid når vi referer til spesifikke undersøkelser hvor begrepet skolevegring brukes, har vi referert til dette begrepet.

Elevene i prosjektet var både «skulkere» og «skolevegrere». Vi har sett at skulk ikke bare er skulk, og at angstbasert skolevegring ikke bare handler om angst og ubehag. Vi har sett at noe som kan ha startet som et følelsesmessig problem hvor skole blant annet er forbundet med sterkt emosjonelt ubehag, etterhvert blir blandet med opplevde positive konsekvenser av å bli hjemme eller et annet sted enn på skolen (Kearney & Albano, 2004). Vi viser til forskning som påpeker at skillet mellom skulk og vegring ikke helt uproblematisk siden elevene det gjelder ikke alltid lar seg plassere som enten «skulkere» eller «skolevegrere». Gruppen som helhet er heterogen med en blanding av innadvendte og utadvendte atferdsproblemer som foreløpig ikke entydig er klassifisert som en gruppe eller som to (Kearney, 2007, 2008; Skauge, 2006; Havik et al., 2015b).

Vi har også valgt å holde oss til oversettelsen av «school refusal» som skolenekting, selv om de fleste i norsk faglitteratur oversetter begrepet med skolevegring uavhengig hva de legger i begrepet (blant annet Utdanningsetaten, 2009; Bjønnes & Langeland, 2007; Havik et al., 2015a). Det er ikke til å komme forbi at skolevegring på norsk oftest betyr elever som viser skolenektingsatferd på grunn av sterkt emosjonelt ubehag knyttet til skole (Havik et al., 2014, 2015a,b). Holden & Sålman (2010) påpeker at skolenekting er en mer direkte oversettelse av “school refusal”, selv om skolevegring er mer innarbeidet.

Kliniske beskrivelser av skolenektingsatferd

Skolenektingsatferd viser seg på mange måter. Noen viser utadvendt atferd som sinne, kringling, trusler, nekte å bevege seg, fysiske angrep, stikke av. Andre viser innadvendt atferd som gråt, klenging, somatiske plager (kvalme, hodepine, hjertebank) (Kearney & Albano, 2000, 2004; Kearney, 2007; Kearney & Bates, 2005).

En form for skolenektingsatferd kan for eksempel være barnet som i løpet av skoledagen viser et tydelig ubehag, og forsøker å få støtte til å dra hjem fra skoleansatte eller foreldre. De vil ofte be om å få ringe til en av foreldrene og trygle om å bli hentet. Et annet eksempel er barn som møter på skolen etter å ha vist alvorlig problematferd hjemme som sinneutbrudd, angrep på mor (oftest mor, vår kommentar) eller annen type atferd i forsøk på å slippe skolen (Kearney, 2007, Kearney & Bates, 2005). For noen kan denne atferden ha startet allerede kvelden før for eks. ved leggetid og medført vansker med søvn. Det er rapportert at barn med skolenektingsatferd kan ha søvnproblemer (Skauge 2006; Kearney, 2008).

Andre eksempler på skolenektingsatferd kan være å spise uspiselige ting som såpe for å få vondt i magen og kaste opp. Ingen foreldre sender åpenbart «syke» barn på skolen. Noen elever snakker om at de ikke vil leve, eller sikkert ikke kommer til å leve lenge fordi de ikke er verdt noe, dette er mulige tegn på alvorlige problemer

som må undersøkes, men som der og da medfører at de får slippe skolen fordi foreldrene bli bekymret; «tenk om hun gjør det da!» Noen «bare» lurer seg unna. De kan bli vekket, men ligger til etter at foreldrene er gått på jobb for deretter å gjøre andre ting enn å gå på skolen. Noen er syke om morgenen, men er påfallende friske senere på dagen. Noen går på vei til skolen, men går hjem igjen etter at foreldrene har forlatt hjemmet. Noen klarer ikke gå fordi de er for trøtte om morgenen etter hyppig nattlig bruk og tilgjengelighet på sosiale medier, tv eller pc spill. Noen er på skolen hver dag, men vandrer mye ute i gangene i timene og deltar sjeldent i undervisning.

Dersom en skole/ kommune ikke har gode rutiner for fraværsregistrering og varsling om fravær, gode kunnskaper om hvordan skolenektingsatferd kan vise seg og adekvat oppfølging av den enkelte, kan mange elever med skolenektingsatferd «unngå» å bli oppdaget. Flere forskere påpeker at fraværsregistrering og oppfølging av den enkelte er vesentlig for å hindre elevmotivert ugyldig fravær (Havik et al., 2015b). Kvaliteten på skolens fraværsregistreringer er en nøkkelfaktor for alt arbeid med elevmotivert ugyldig fravær.

Grader av skolenekting

Skolenekting kan opptre i ulike grader (Kearney & Albano, 2000). Noen elever mistrives, men er sjelden borte, noen må presses til å gå på skolen, noen unnlater å møte til enkelte timer, noen kommer mye for sent, og andre er helt borte fra skolen i kortere eller lengre perioder (Utdanningsetaten, 2009; Holden & Sällman, 2010; Kearney & Bates, 2005). Tidlige tegn på skolenektingsatferd kan være begynnende fravær, tegn på mistrivsel, motløshet, bekymring fra foresatte og mange subjektivt opplevde helseplager (Utdanningsetaten, 2009; Havik et al., 2015b).

Kearney & Albano (2000) i Holden & Sällmans (2010) oversettelse (ibid.;13) viser til at skolenektingsatferd foreligger når:

1. Eleven er helt borte fra skolen
2. Eleven møter opp, men forlater skolen i løpet av dagen
3. Eleven møter på skolen etter å ha vist alvorlig problematferd, som sinneutbrudd, eller protester mot å flytte på seg, i forsøk på å slippe å gå på skolen
4. Eleven viser uvanlig stort ubehag i løpet av skoledagen. Dette fører til at de ber foreldrene eller andre om å få slippe å gå på skolen

En finere gradsinndeling (Kearney, 2008) i Holden & Sällmans (2010) oversettelse (ibid.;14) er:

1. Eleven må presses til å gå på skolen og ber om å få slippe
2. Eleven viser gjentatt problematferd om morgenen for å slippe å gå på skolen
3. Eleven viser gjentatte ganger å komme for sent om morgenen etterfulgt av frammøte
4. Eleven har periodevise fravær og er borte fra enkelte timer
5. Eleven har gjentatte fravær eller uteblivelser fra enkelttimer, blandet med frammøte
6. Eleven er helt borte fra skolen i en periode av skoleåret

7. Eleven er helt borte fra skolen i en lengre periode

Skolenektingsatferd kan utvikles gradvis eller plutselig og prognosen ser ut til å avhenge av hvor fort vanskene håndteres. Jo mindre fravær eleven har når vanskene oppdages og tas fatt i, jo enklere kan det være å bli kvitt problemene (Utdanningsetaten 2009; Ingul, 2005; Kearney, 2007). Dessverre viser forskning at det kan ta to år eller mer fra problemene starter til behandling iverksettes. Problemet med tidlig intervensjon kan henge sammen med manglende kunnskaper i skolen, i skolehelsetjenesten og i PPT om skolenektingsatferd og de ulike uttrykkene for problemene (Kearney & Bates, 2005; Havik et al., 2014; Havik et al., 2015b). For elever som allerede er i spesialisthelsetjenesten kan det ta tid å få effekt av behandling og det er ikke uten videre gitt at skolenektingsatferd går ned som følge av behandling (Kearney & Bates, 2005), særlig hvis behandlingen iverksettes utenom skolen og/eller uten samarbeid med skolen.

Kunnskap om grader av skolenektingsatferd kan bidra til tidligere identifisering av problemene.

Forekomst og kjønn

Det er få norske undersøkelser av fravær og av årsaker til fravær (Havik et al., 2015b). Internasjonale undersøkelser har vist en forekomst av ugyldig, elevmotivert fravær på 5 -28 % av barn og unge i skolepliktig alder (USA) (Kearney & Albano, 2000, 2004; Kearney, 2001; Kearney, 2007), andre at 1-5% av barn og unge i skolepliktig alder viser skolenektingsatferd (Holden & Sällman, 2010). Det er få norske undersøkelser av forekomst. Foreningen *Voksne for barn* mener at ca. 10 000 barn til enhver tid nekter å gå på skolen, et anslag basert på internasjonal forskning (Skauge 2006). Ingul (2005) hevder at forekomsten av skolenekting i Norge er usikker. Internasjonalt ser det ut til at problemet er økende. Dette gjelder antagelig også i Norge (Holden & Sällman, 2010). Flere undersøkelser viser til en økning av skolenektingsatferd i overgangsfaser, dvs. fra barnehage til skole, fra barnetrinn til ungdomstrinn og ved overgang mellom grunnskole og videregående skole (Kearney & Bates, 2005; Havik et al., 2014). Manglende konsensus om hvordan problemet skal klassifiseres, at problemet omfatter mer enn totalt fravær og at fraværsføring varierer fra skole til skole, og fra kommune til kommune, er blant de faktorer som kan forklare hvorfor det er vanskelig å finne eksakt forekomst av problemet (Kearney, 2008; Skauge 2006).

Internasjonalt ser det ut til at sosialøkonomiske forhold spiller en rolle, dvs. at det er færre elever med skolenektingsatferd i bedrestilte strøk (Kearney, 2008). I Norge ser det ikke ut til å være store sosioøkonomiske forskjeller på forekomst (Holden & Sällman, 2010).

Det ser ikke ut til å være kjønnsforskjeller, dvs. problemene er noenlunde likt fordelt mellom gutter og jenter (Holden & Sällman, 2010; Kearney & Bates, 2005; Kearney & Albano, 2004, 2005; Kearney, 2008; Havik et al., 2015b). Noen undersøkelser tyder på en svak sammenheng mellom fravær hos jenter og emosjonelt relaterte problemer (tradisjonelt oppfattet som skolevegring, vår kommentar), og fravær hos

gutter og lav motivasjon for skole (skulkere). Gutters fravær kan henge sammen med underytning faglig, og jenters fravær med prestasjonskrav til seg selv og stress i den forbindelse (Havik et al. 2015b).

Skolenektingsatferd kan forekomme i alle aldersgrupper og kan starte tidlig. I Norge er det mest vanlig med skulk på ungdomstrinnet (Havik et al., 2015b). Kearney & Albano (2004) fant i en undersøkelse en sammenheng mellom alder og årsaker til skolenektingsatferd. Yngre barn hadde en økt tendens til skolenektingsatferd for å unngå negative følelser forbundet med skole, mens eldre elever i større grad viste skolenektingsatferd opprettholdt av at det var andre og mer attraktive hendelser utenom skolen.

Undersøkelser tyder på at evnenivået er jevnt fordelt dvs. problemet forekommer hos de «evnerike» og de som har skolefaglige problemer eller lærevansker. Havik et al. (2015b) fant en tendens til sammenheng mellom elever med behov for spesialundervisning og lav motivasjon for å komme på skolen (skulk). Det kan være at følelsen av ikke å lykkes i skolen kan øke faren for ugyldig, elev motivert fravær og lav motivasjon for skole.

Skolenekting er alvorlig og negativt på kort og lang sikt. Eksempler på mulige konsekvenser er negativ faglig utvikling, familiekonflikter, sosial fremmedgjøring, frafall fra skole/utdanning, kriminalitet og som voksne problemer i arbeidslivet, ekteskap og mange kan utvikle psykiatriske problemer senere i livet (Kearney & Albano, 2000, 2004; Kearney, 2001; Kearney, 2007; Kearney & Bates, 2005).

Årsaker

Skolenekting er ikke en psykiatrisk diagnose eller lidelse, men er et sett av symptom med sammensatte årsaker (Kearney, 2002; Kearney, 2007; Løvereide, 2011). Skolevegring kan i noen tilfeller være konsekvenser av eller forsterkes av forhold ved skolen (Havik et al., 2014). Hjemmeforhold med mangelfull oppfølging av barnet og konflikter mellom foreldrene, kan medvirke til utvikling av skolenektingsatferd. I tillegg kan sykdom i nær familie, konflikter om barnefordeling og hvor barnet skal bo, samt foreldre som krangler om oppdragelse, være blant faktorene som kan medvirke til eller forsterke skolenektingsatferd (Kearney & Bates, 2005; Kearney 2008).

Bauger et al., (2009) viser i en undersøkelse til at ca. halvparten av dem som var borte på grunn av skolevegring eller hadde andre typer fravær, hadde problemer av individuell karakter. Noen hadde innadvendte (internaliserte) problemer som angst og depresjon, andre utadvendte (eksternaliserte) problemer som atferdsvansker og ADHD og noen hadde lærevansker. En mindre gruppe hadde miljøproblematikk knyttet til familien, søsken med problemer og/eller skole- hjem forhold.

Skolenektingsatferd kan utløses av traumatiske opplevelser som for eksempel alvorlige konflikter i en familie, men som regel er det vanskelig å peke på en klar utløsende faktor (Holden & Sällman, 2010).

Det er selvfølgelig vesentlig å få en oversikt over hvilke andre vansker barnet har, da skolenektingsatferd i høy grad henger sammen med mange tilstander og

diagnoser (Kearney & Albano, 2004; Kearney & Bates, 2005; Kearney, 2008). Det kan være snakk om psykiatriske tilstander som utløser skolenektingsatferd eller at skolenektingsatferd og fravær medfører ulike psykiatriske problemer (Kearney, 2008). Alvorlige sosiale vansker, lærevansker, svake skoleprestasjoner sees også i gruppen og kan være medvirkende til utvikling av skolenektingsatferd og at denne opprettholdes.

Skolenektingsatferd kan være et symptom som inngår i en diagnose (Holden & Sällman, 2010, Kearney & Bates, 2005, Kearney, 2008). Holden & Sällman (2010) har en grundig gjennomgang av hvilke diagnoser dette er og hvilke symptomer innen hver diagnose som kan arte seg som skolenektingsatferd. Det handler om fobiske angsttilstander, andre angsttilstander (panikkangst, generalisert angstlidelse, separasjonsangst, sosial angst, selektiv mutisme), tilpasningsforstyrrelser (blant annet post-traumatisk stress), atferdsforstyrrelser og autismspekterforstyrrelser.

Sterk angst kan bidra til skolenektingsatferd. Noen sier at de har lyst til å gå på skolen, men de klarer det bare ikke. Noen opplever bestemte steder eller situasjoner hvor man blir eksponert (sett/hørt) som angstutløsende. Skolen kan for disse barna være et angstutløsende sted (Havik et al., 2014). Undersøkelser har funnet at 60 % av de angstutløsende situasjonene oppstår i skoletiden (Flaten, 2010). Atferdsforstyrrelser som innebærer trass, motstand mot autoriteter, mye sinne, irritasjon, regelbrudd og krenkelser av andres personlige integritet (for eks. ODD- opposisjonell atferdsforstyrrelse og/eller CD- alvorlig atferdsforstyrrelse), kan innebære at barnet motsetter seg påbud og regler gitt av voksne. De kan vise skolenektingsatferd for å gjøre mer attraktive ting uten voksenkontroll. Rus kan bli en del av dette bildet. Tvangslidelse (OCD) kan medføre ritualer om morgenen som tar tid og som medfører at barnet ikke «kommer ut av døra» eller kommer for sent på skolen (Valderhaug & Ivarsson, 2014). Noen barn med tvang som tror de vil komme for sent, eller som er usikre på om hjemmearbeidet er godt nok utført kan, hvis de presses til å gå, vise alvorlig problematferd og insistere på ikke å gå. Mange barn med utviklingsforstyrrelser kan vise skolenektingsatferd på grunn av en bemerkelsesverdig sensorisk overfølsomhet som kan medføre at de helst unngår steder med mange og sterke lyder, mange lukter, spesiell belysning osv. En skolebygning med mange barn på et sted, kan være utfordrende for disse barna. Elever med ADHD, Tourettes syndrom og elever med forstyrrelser i autismspekteret har ofte en slik overfølsomhet (Martino & Leckman 2013; Kvilhaug, 2011). Barn med ADHD kan utgjøre en risikogruppe. Forskning viser at mennesker med ADHD ofte har problemer med skole og utdanning, og oftere enn andre grupper med for eksempel internaliserte vansker faller ut av videregående skole (Barkley, 2008; Barkley 2015).

Selv om skolenektingsatferd kan være et symptom som inngår i en diagnose, eller er en følge av vansker som oppstår pga. en diagnose, kan man ikke uten videre hevde at diagnoser er hovedårsak til utvikling av skolenektingsatferd. Gruppen er heterogen også når det gjelder diagnoser. Mange barn har flere diagnoser, noe som gjør det vanskelig å snakke om direkte sammenhenger mellom diagnoser og skolenektingsatferd. I tillegg er det en god del elever med skolenektingsatferd som

ikke har noen diagnoser. Dette gjelder vel en tredjedel (Kearney & Albano, 2004; Kearney, 2007; Kearney, 2008).

Kearneys funksjonelle modell for skolenektingsatferd

Skolenektingsatferd kan ha et mylder av årsaker, og være en del av en rekke problemer (Kearney, 2002, 2007). Kearney (2007) og Kearney & Albano (2000, 2004) har derfor foreslått at det kan være mer hensiktsmessig å rette fokus mot skolenektingsatferdens funksjoner eller opprettholdende faktorer, enn mot hvilke årsaker, symptomer eller atferd som vises. Klassifisering i forhold til om symptomene skal klassifiseres som «skulking», eller «vegring», blir da underordnet. I en empirisk analyse av fravær viste det seg at en inndeling etter hvilke funksjoner skolenektingsatferden hadde, spilte en nøkkelrolle for å forstå problemet og var godt egnet for å finne adekvate tilnærminger (Kearney, 2007; Kearney & Albano, 2004).

Kearney & Albano (2000, 2004); Kearney & Bates (2005) og Kearney (2002, 2007) beskriver to overordnede årsaker, og under hver av disse, to hovedårsaker (oversatt til norsk i Holden & Sällman, 2010 s. 48-51).

A: Skolenektingsatferd for å unngå eller unnsnippe et ubehag, dette er atferd som er opprettholdt av negativ forsterkning (Kearney & Albano, 2004; Kearney, 2007):

1. Konkrete steder eller situasjoner som vekker ubehag
2. Ubehagelige sosiale situasjoner og/eller situasjoner om innebærer evaluering

Tanken på eller å bli utsatt for en eller begge av disse situasjonene, kan utløse fysiologiske reaksjoner som hjertebank, svetting, skjelvinger, rask og overflatisk pust, kvalme, svimmelhet og en generell følelse av utrygghet. Disse symptomene er vanlige ved frykt, angst, panikkangst og fobisk angst. Tanken på andres blikk eller evaluering er sterkt ubehagelig og for noen nærmest lammende. Noen har redsel for å måtte snakke (mutisme) og dette kan medføre at barnet hvis det kommer i situasjoner hvor det opplever seg presset til å snakke, ser ut som om det «fryser til is» (Augustinius, 2014). Angstreaksjoner kan merkes i hele kroppen. Det kan for foresatte og lærere derfor være problematisk å se forskjell på somatiske sykdomstegn og tegn på angst, man kan tro at barnet er alvorlig sykt og følgelig melde det som sykt. På den måten kan det «egentlige» problemet bli tildekket. Skolenektingsatferd opprettholdt av å unngå eller unnsnippe ubehag vil ofte vise seg før man skal gå på skolen, tidlig om morgenen eller kvelden før. Barnet kan i tillegg til de somatiske symptomene, utrykke bekymringstanker, være «klengete», gråte, vise sinne, aggressivitet og truende atferd (Holden & Sällman, 2010). Begge former (A: 1 og 2) kan opptre samtidig hos samme individ (Kearney & Albano, 2000; Kearney, 2008). Barn med skolenektingsatferd opprettholdt av å unngå eller unnsnippe ubehag, kan med andre ord både ha en angstlidelse og en atferdsforstyrrelse eller skolenektingsatferd som er lik symptomene på en atferdsforstyrrelse (Kearney, 2007, 2008). I noen tilfeller kan skolenektingsatferden henge sammen med krav og forventninger om å prestere. Dette kan oppleves så

plagsomt for noen at det utløser angstsymptomer eller andre somatiske symptomer (Utdanningsetaten 2009).

B: Skolenektingsatferd for å gjøre noe mer attraktivt, dette er atferd opprettholdt av positiv forsterkning (Kearney & Albano 2004; Kearney, 2007):

1. Oppnå kontakt med omsorgspersoner
2. Utføre konkrete og mer attraktive aktiviteter

Skolenektingsatferd fordi barnet heller vil være sammen med en eller begge foreldrene sine (B- 1) kan henge sammen med mer eller mindre berettiget følelse av å være tilsidesatt, ikke få nok oppmerksomhet og sjalusi (Holden & Sällman, 2010). Det kan handle om separasjonsangst, det vi si bekymringer for å forlate foreldrene, bli forlatt eller at foreldrene skal omkomme/ bli syke. Atferden som følger ønsket om oppmerksomhet fra omsorgspersoner vises ofte som klenging, gråt, somatiske plager og/eller med sinne, ulydighet, forsøk på kontrollere foreldrene (hvor de skal, hva de gjør, hva de skal gjøre osv.) og stikke av/rømme (Kearney & Albano, 2000, 2004). Foreldrene kan ha problemer med å forlate barnet også andre steder enn på skolen (Scahill et al., 2007). I noen tilfeller kan det være snakk om skolenektingsatferd som både henger sammen med en atferdsforstyrrelse og en angstbasert tilstand (Kearney, 2008).

Punkt B 2 viser til skolenektingsatferd fordi man vil bruke egen tid på noe som er mer attraktivt enn skole (Holden & Sällman, 2010). Det kan være å se på TV, være på internett og sosiale medier, spille PC-spill, sove lenge, treffe venner utenom skolen. I den grad de går på skolen er det for å treffe venner i friminutt eller på andre steder på skolens området. De er sjeldnere tilstede i timen. I gruppen sees det få tegn til angst, eller frykt for å gå på skolen, og noen går på skolen dersom de belønnes for det. Det kan være snakk skolenektingsatferd knyttet til atferdsforstyrrelser og andre atferdsvansker (Kearney & Albano, 2004) og det kan være fare for kontakt med rusmiljøer og begynnende rusmisbruk. For skolen og foresatte kan det være vanskelig å komme med tiltak og tilbud som kan utkonkurrere de opplevde positive konsekvensene av ikke å være på skolen. I noen tilfeller kan dette i tillegg handle om elever med en relativt lang historie med opplevde skolenederlag faglig og sosialt (Havik et al., 2015b). Vi har eksempler på barn som allerede tidlig i barneskolen har vist mistriksel og som senere forteller at de aldri har følt seg sett, hørt, møtt eller forstått. Faglig sett får mange problemer hovedsakelig fordi de er mye borte og går glipp av undervisning, men det kan også være snakk lærevansker, ADHD – særlig uoppdaget eller sent oppdaget. Depresjon og tristhet kan være følgetilstander. Samarbeidsproblemer mellom skole og hjem er ikke uvanlig for denne gruppen, men det kan også gjelde de andre gruppene hvis skolenektingsatferd er opprettholdt av å unnsnippe eller unngå ubehag (Havik et al., 2014).

Det er overlapp mellom de ulike funksjonelle årsakene til skolenektingsatferd akkurat som det er overlapp mellom symptomer og fravær på grunn av angstbasert skolevegning og skulk (Kearney & Albano, 2004). I kjølevannet av for eksempel ønsket om å unngå eller unnsnippe emosjonelt betingede ubehagsopplevelser

(punkt A), kommer mulige konkrete og mer attraktive ting å gjøre hjemme (punkt B). Vi har møtt foresatte som synes synd på ungene sine fordi de ikke orker å gå på skolen og som så legger til rette for hyggelige ting å gjøre, dra å handle, bake osv. Stort og kanskje langvarig fravær som i utgangspunktet er opprettholdt av ønsket om mer attraktive aktiviteter enn skole, kan og vil ofte medføre at man ikke lengre henger med faglig og blir utenfor sosialt, kan bidra til ubehag ved tanken på skolen og medføre angstsymptomer (fra punkt B til A) (Utdanningsetaten, 2009; Kearney 2008). En inndeling etter skolenektingsatferdens funksjon kan med andre ord ha den svakhet at den mister nyanser i årsaksforhold og kan innebære en forenkling av problemet (Holden & Sällman, 2010).

Tross svakheter ved den funksjonelle modellen for klassifisering av skolenektingsatferd, fremstår en forståelse av skolenektingsatferd som noe som er opprettholdt av å unngå/unnsnippe ubehag eller å oppnå noe mer attraktivt, som en mer stabil klassifisering enn etter hvilke symptomer som sees.

Skolenektingsatferden vil typisk kunne variere fra dag til dag, uke til uke, alt avhengig av hva som virker der og da for å unngå skole (Kearney, 2007). Det er dokumentert at de fleste tilfellene av skolenektingsatferd kan forstås og klassifiseres innen rammen av en slik funksjonell modell (Kearney & Albano, 2000; Kearney, 2008).

Kearney (2002) sammenlignet i en undersøkelse forholdet mellom den funksjonelle modellens klassifisering etter funksjoner av skolenektingsatferd med klassifiseringer etter mer tradisjonelle inndelinger i ulike problemer og diagnoser. Han sammenlignet foreldrenes skårer på SKRAS –R (skjema for registrering av skolenektingsatferdens ulike funksjoner) med foreldrenes skårer på CBCL (skjema som kartlegger ulike vansker barn kan ha). Han fant at faktor for eksterne vansker på CBCL var signifikant høyest blant elevene der skolenektingsatferd var opprettholdt av å «gjøre noe mer attraktivt» (B -2). Tilsvarende fant han at faktor for internaliserte vansker var generelt høyere blant elevene der skolenektingsatferd var opprettholdt av å «unngå eller unnsnippe et ubehag» (A). Diagnostisk sett syntes de som unngikk skole pga ubehag (A- 1 og 2) å komme ut med CBCL skårer som indikerte «internaliserende diagnoser» (ulike angsttilstander). En diagnose på separasjonsangst var mer vanlig blant elevene der skolenekting var opprettholdt av oppmerksomhetssøkning (B-1). Tilsvarende var diagnosene opposisjonell atferdsforstyrrelse og alvorlig atferdsforstyrrelse mer vanlig blant de elevene der skolenekting ble opprettholdt av å «utføre konkrete og mer attraktive aktiviteter» (B-2). Disse resultatene samsvarer med hovedtrekk i funn fra andre undersøkelser vedrørende ugyldig, elevmotivert fravær og ulike diagnoser (Kearney & Albano, 2004; Kearney, 2008).

Skolerelaterte risikofaktorer for utvikling av skolenektingsatferd

Skoleforhold kan være medvirkende til utvikling av skolenektingsatferd og til å opprettholde problemene (Havik et al., 2014; Kearney, 2001, 2008). Skoleansatte er ofte blant de som først identifiserer skolenektingsatferd ved at de ser motstand mot skole, emosjonelle reaksjoner på skole og lav motivasjon. Foreldrene vil antageligvis lenge ha erfart problemene, men uten nødvendigvis å ha delt

bekymringene med skolen (Kearney & Bates, 2005; Havik et al., 2015b). Forskning har vist at symptomer på skolenektingsatferd blir identifisert lenge etter at problemene har startet (Kearney & Bates, 2005). Det antas at mangel på kunnskaper om årsaker til fravær kan resultere i sen identifisering (Havik et al., 2015b; Kearney & Bates, 2005).

På noen skoler og i noen fagmiljøer innenfor helse, kan det se ut til å være en oppfatning at skoleforhold har mindre betydning for utvikling av og løsning på problemer knyttet til skolenektingsatferd. Problemene sees som uttrykk for en psykisk lidelse, spesielt angstlidelse, som er oppstått uavhengig av skole, men som kommer til uttrykk på skolen. En tradisjonell oppfatning er at psykiske vansker skal behandles av helsepersonell i en relasjon mellom pasient og behandler (Faksvaag & Nordby, 2008).

I Skauges (2006) undersøkelse oppga lærere at ulike faktorer ved individet (somatiske plager, lav selvtillit, sårbart selvilde og søvnforstyrrelser) var de viktigste årsakene til skolevegring. Familieforhold (sterk tilknytning til mor), sosiale forhold, uselvstendig og avhengig atferd, kom blant de nest viktigste. Minst viktige var skoleforhold som mobbing og relasjoner til lærere, samtidig som faktorer som «usikker, utrygg; trives dårlig på skolen», ble rangert relativt høyt (ibid.:64).

Faksvaag & Nordby (2008) påpeker at skolevegring (forstått som emosjonelt problem, vår anmerkning) er et sammensatt og komplekst problem, og at det derfor vil være vanskelig å plassere problemene enten som kun skolerelaterte eller som kun individuelle problemer. Skolenektingsatferd utløst av angst kan forsterkes i en skolesammenheng (Flaten, 2010; Havik et al., 2014). Samtidig kan negative skoleopplevelser gi negative følelser og somatiske plager som vondt i hodet, svetting, kvalme, vondt i magen eller bryst smerter (angstsymptomer) (ibid.). De somatiske plagene kan være både en unnskyldning og forklaring på skolenektingsatferden både for eleven selv, og for de rundt eleven (Utdanningsetaten, 2009). Det blir derfor for enkelt å hevde at skolenektingsatferd ikke har med skolerelaterte faktorer å gjøre. I det følgende skal vi vise til ulike forskningsfunn på skolerelaterte risikofaktorer for utvikling av skolenektingsatferd.

Kearney (2001) påpeker at høyt lærerfravær, dårlig tilpassede og uforutsigbare undervisningsopplegg, uro og dårlig disiplin, samt lav kompetanse hos lærer, kan bidra til dårlig trivsel, utrygghet og at elever uteblir fra skolen. Noen av disse forholdene bekreftes i en norsk undersøkelse av hva foreldrene til barn med emosjonelt basert vegringsatferd opplevde som medvirkende faktorer til egne barns utrygghet og skolevegring (Havik et al., 2014). Utrygge elever vil bli mer utrygge i situasjoner med lav grad av stabilitet og forutsigbarhet (Havik et al., 2014). Dårlig tilpasset undervisning kan være lite utfordrende og kjedelig, og svekke motivasjonen for å gå på skolen (Holden & Sällman, 2010). Trygge rammer som en god undervisning, lite utskifting av lærere og et godt klasse miljø vil bidra til trivsel og fremmøte (Utdanningsetaten, 2009). I en oversikt over ulike undersøkelser av skolefaktorer som bidrar til fravær, fremhever Kearney (2008) at skolemiljøet er en avgjørende faktor for fravær. Tilknytning til skolen, støtte faglig og sosialt, god klasseledelse, ikke for streng håndheving av disiplinære tiltak, var blant faktorene

som bidro til et godt skolemiljø og lite fravær. Motsatt var dårlig skolemiljø, kjedsomhet, dårlig elev- lærerrelasjon, blant faktorene som bidro til fravær og frafall.

Havik et al., (2014) påpeker at selv om det antas at skoleforhold spiller en rolle i utvikling av skolevegring (emosjonelt basert) er det få undersøkelser av hvordan slike faktorer påvirker utviklingen av skolevegring. Det antas at emosjonelt sårbare elever med lav selvtillit, manglende tro på egen evne til å takle stress, samt angst og depresjon, kan få vansker med å takle ulike utfordringer i skolehverdagen. I undersøkelsen av foreldrenes oppfatning av hvilke faktorer som medvirket til skolevegring (ibid), fant de at bråk, uro og læreres vansker med å styre slik atferd, samt lærere som var for sinte og uforutsigbare i sin håndtering av disiplinproblemer, var angstprovoserende for disse elevene. I urolige klasser var det dessuten økt sannsynlighet for å bli utsatt for krenkelser, mobbing, eksklusjon og isolasjon. Kvaliteten på klasseledelse ble fremhevet som faktor for om skolevegring økte, eller dempet seg. Blant individuelle støttende faktorer fant de at støtte fra lærere, et godt lærer – elev forhold og støtte fra medelever, motvirket stress for elever i risikozonen for skolevegring. Undersøkelsen fant at læreres manglende kunnskaper om medførte sen identifisering av problemene. Støtte faglig, godt lærersamarbeid og god kommunikasjon mellom lærere, god struktur og arbeidsplaner som var tilpasset og oppdelt i forhold til mål og mengde, var blant de faktorene som foreldrene fremhevet som gode tiltak for å motvirke fravær.

Havik et al., (2015a) fant i en annen undersøkelse at svake venneforhold på skolen kunne være en faktor som bidro til angstbasert skolevegring. God klasseledelse var en faktor som påvirket både skolevegring og skulk, da god klasseledelse påvirker relasjonene mellom elevene. En støttende lærer vil fungere som modell for elevene i hvordan de skal forholde seg til hverandre. Krenkelser og mobbing så ut til å ha størst utslag på angstbasert fravær (vegring). I ungdomsskolen så det ut til at opplevelsen av forholdet til lærer ble mer kritisk for begge grupper av elever med elevmotivert ugyldig fravær (skulkere og vegrere). Lærere ble opplevd som mindre engasjerte, samtidig som kravene økte. Antall lærere økte, fagene ble vanskeligere og det var flere prøver og eksamener.

Kearney (2001) hevder at dårlige fraværssystemer, dårlige systemer for oppfølging av fravær og inkonsistente regler for fravær, har en sammenheng med utvikling av skolenektingsatferd. Dårlige fraværssystemer kan medføre at foreldrene ikke får beskjed dersom eleven ikke er på skolen og følgelig får problemer med å gripe inn.

Manglende skoletilhørighet som å føle seg utenfor fellesskapet, være lite verdsatt og respektert, dvs. opplevelse av ikke å være inkludert, kan for noen medføre tilbaketrekking sosialt og fra skolen. Elever med ekstra utfordringer knyttet til å etablere sosiale relasjoner til medelever og lærere, være fleksibel og tilpasse seg forandringer, for eksempel elever med forstyrrelser i autismspekteret, kan ha problemer med tilhørighet, føle seg utestengt og/eller bli utestengt (Holden & Sällman, 2010).

Kearney (2001) fant at minimal og problematisk kommunikasjon mellom skole og hjem var risikofaktorer for skolenektingsatferd. Havik et al., (2014) fant at foreldrene oppga samarbeidet mellom skolen og hjemmet som viktig for å motvirke skolevegring. Skole-hjem konflikter kan medføre at foreldrene oppleves som

tilbaketrukket og lite interessert i skolen (Kearney, 2008). Dårlig kommunikasjon og samhandling kan komme av at man ofte har endt opp i diskusjoner om skyld og ansvar (Skauge 2006). Foreldrene kan klage på mangelfull individuell oppfølging av sitt barn faglig, at skolen ikke har gode nok fasiliteter, at lærere er for mye borte og at de ikke gjør nok for å inkludere barnet i skolemiljøet. Lærere på sin side kan sette spørsmålsteget ved foreldrenes evne til grensesetting og omsorg, deres interesse for skole, forhold i familien og/eller rette fokus på egenskaper ved barnet (Holden & Sällman, 2010). Omtale av elevene som uteblir som «han har lagt seg til hjemme» kan påvirke holdningen til elevene som indirekte blir formildet til elev eller foreldrene. Uttrykk for slike holdninger henger ofte sammen med et lavt kunnskapsnivå om hvorfor skolenektingsatferd oppstår. Bjønnes & Langeland (2007) viser til at lav kompetanse på psykiske vansker hos lærere og andre i skolemiljøet, kan være blant skolefaktorer som har betydning (ibid. s. 23). Dette samsvarer med andre undersøkelser (Havik et al., 2015a, b).

Fagvansker og lærevansker forekommer i gruppen (Kearney & Bates, 2005). Havik et al., (2015b) fant at elever med behov for spesialundervisning hadde en økt tendens til skulk på grunn av lav skolemotivasjon og de antyder at nederlagsfølelse kan være opphav til skulk. En undersøkelse av elever med skolenektingsatferd har vist at 31% hadde fagvansker, mens 4,6% hadde lærevansker (Holden & Sällman, 2010). Fravær vil naturlig bidra til fagvansker og for noen øke stresset med å komme på skolen. I vårt prosjekt ble det reist spørsmål om ikke-avklarte konsentrasjonsvansker, lærevansker og ADHD, kan ha bidratt til utvikling av skolenektingsatferd hos noen. Der er grunn til å se nærmere på om ulike læringshindrende vansker foreligger når skolenektingsatferd oppdages og identifiseres (Kearney & Albano, 2000). Det er skolens ansvar å avdekke om en elev har behov for spesialundervisning (Opplæringsloven § 5-4) og sammen med foreldrene sørge for henvisning til PPT.

Familierelaterte risikofaktorer for skolenektingsatferd

Ved alle vansker som barn kan ha, er samarbeidet med foreldrene oftest avgjørende for hvordan problemer løses til beste for barnet (Kearney & Bates, 2005). Ved skolenekting er foreldrenes deltagelse avgjørende (Holden & Sällman, 2010; Kearney, 2008; Havik et al., 2014).

Foreldrene kan være slitene og oppgitte, føle seg alene, og mislykkede fordi de har et barn som nekter å gå på skolen. Når de forsøker å ta opp problemer med å få barnet på skolen, kan noen oppleve å bli avvist og/ eller ikke lyttet til. Noen har gjort mange forsøk på å få barnet til skolen uten å lykkes (Holden & Sällman, 2010). Kearney (2001) viser til en mulig økt forekomst av psykiske vansker blant foreldrene til barn som viser skolenektingsatferd. Tett oppfølging av foreldrene kan være avgjørende for å få til godt samarbeid og oppfølging av avtaler. Undersøkelser har vist at foreldre som kontaktes ofte, er lettere å samarbeide med og holder seg oftere til avtaler (Kearney & Bates, 2005).

Foreldrenes tid og mulighet til å være borte fra jobb, turnusarbeid, foreldre som er selvstendig næringsdrivende hvor fravær fra jobb vil medføre økonomiske tap, tid til

å følge opp om morgenen osv., vil være blant faktorene som kan bidra til hvordan arbeidet kommer i gang, samt kvalitet på oppfølgingen fra foreldrenes side.

Noen foreldre har «nok med seg selv» og synes at de har «brukt nok av sin tid på saken». Noen vil ikke innse at barna har et problematisk fravær og kan ikke se at dette er noe de kan gjøre noe med (Kearney & Bates, 2005). Noen er skeptiske til å få hjelp hjemme, da det tar tid og de kan ha erfaringer med at det blir mye «prat og kaffe» og lite handling. Vansker med å sette grenser og gjennomføre tiltak er blant faktorer som kan medføre problemer i samarbeidet. Noen foreldre må lære å sette grenser og «stå i det». Noen er så fulle av skyldfølelse at de av den grunn ikke klarer å sette tydelige krav til barna sine. Konflikter mellom foreldrene, om de bor sammen eller hver for seg, om de er enige i beskrivelsene av vanskene, er andre faktorer som kan vanskeliggjøre arbeidet og medføre at man må «gå mange runder» (Kearney & Bates, 2005). I noen familier eller mellom noen foreldre, kan det være så store problemer i kommunikasjon og samspill at barnets skolenektingsatferd egentlig ikke står i sentrum, og innsatsen må rettes mot familien som helhet.

Undersøkelser tyder på at foreldrenes omsorgsevne og muligheter for aktivt å delta i et samarbeid rundt barnet, vil være med å påvirke utfallet av tiltak som settes inn for å redusere forekomsten av skolenektingsatferd. Lav omsorgskompetanse og/eller mulighet til å delta, kan gjøre det vanskelig å gjennomføre tiltak og behandling (Holden & Sällman, 2010; Kearney & Albano, 2000; Kearney & Bates 2005). Tidlig involvering av foreldrene og kortest mulig fravær fra skolen har vist seg viktig for utfall av intervensjoner (Ingul, 2005).

Bekymringsfullt fravær, men ikke skolenekting

Skolenektingsatferd er definert som elevmotivert ugyldig fravær fra hele skoledager og/eller deler av skoledagene. Dokumentert, gyldig fravær er ikke fravær som skal klassifiseres som skolenekting. Dette kan være fravær som skyldes somatisk sykdom, kraftige allergier, skader osv. (Holden & Sällman, 2010; Kearney & Albano, 2000). Astma og andre respirasjonsvansker synes å være en svært hyppig årsak til fravær (Kearney, 2008) og kan henge sammen med inneklimate på skolen. Havik et al., (2015b) påpeker at det kan være grunn til å følge nøye med på fravær der grunnen er subjektivt opplevde helseplager spesielt, da dette kan være tidlige tegn på skolenektingsatferd. Høyt fravær uansett årsak er bekymringsfullt. Alt fravær over tid, kan skade et barns utvikling. Lege bør kontaktes for barn med hyppig fravær, da barnet faktisk kan være sykt (Kearney, 2008).

Foreldre kan være kritiske til skolens tilbud og mene at barnet ikke får det tilbudet det har krav på og/eller får godt nok utbytte av undervisningen. Det kan være konflikter mellom skole og hjem om barnets behov for spesialundervisning, barnets IOP, og om vedtaket om spesialundervisning er i samsvar sakkyndig vurdering (Opplæringsloven § 5). Dersom barnet holdes hjemme fra skolen av overnevnte grunner er fraværet ugyldig, dette siden det er foreldrene som holder barnet hjemme og ikke eleven som nekter å gå.

Foreldre kan søke om hjemmeundervisning for sitt barn. Dette må være i tråd med skolens planer og/eller følge andre godkjente opplegg. Det skal føres tilsyn med hjemmeundervisning. Opplæringsloven tillater hjemmeundervisning (§ 2-13).

Noen foreldre kan holde barn hjemme fordi de er avhengige av barnas hjelp i hverdagen. De kan handle om psykiske lidelser i familien. Noen foreldre vil av ulike grunner ikke at barna skal delta i for eks. svømming, gymnastikk og KRLE (kristendom, religion, livssyn og etikk). Dette er ugyldig fravær, men det er foreldrene som tar initiativ til fraværet. Opplæringslovens § 2-1 gjør det klart at foreldrene har ansvar for at elevens opplæringsplikt etterfølges.

Fravær som skyldes alvorlige sosiale og/eller andre problemer i familien kan heller ikke regnes som skolenekting (Holden & Sällman, 2010). Det kan være snakk om vold i familien eller misbruk. Det kan være snakk om foreldre som selv er psykisk syke og at barnet av den grunn holdes hjemme eller holder seg hjemme. Barnevernet skal kontaktes dersom man avdekker fravær på grunn av alvorlige familieproblemer.

Noen tilfeller av atferdsvansker, lærevansker, depresjon, angst og forstyrrelser hvor skolenekting er et symptom på lidelsen, ADHD, tvangslidelser, mobbing og sosiale vansker, kan være så alvorlige og omfattende at man bør se på fravær på grunn av dette mer som hindringer for skoledeltagelse, og ikke primært som elevmotivert ugyldig fravær (Holden & Sällman, 2010; Kearney & Albano, 2000; Kearney & Bates 2005).

Utredning og behandling

Behandling må ta utgangspunkt i de bakenforliggende årsakene til problemene, skolenektingens funksjoner og skolenektingsatferden. I tillegg kommer en vurdering av hvilke sosiale faktorer i elevens hjemme- og skolemiljø som spiller inn. Målsetningen for behandling og andre tiltak, må være stabilt fremmøte på skolen, deltagelse i timer og sosiale aktiviteter, samt trivsel i skolesammenheng.

All behandling må starte med en utredning (Ingul, 2005). En viktig forutsetning for at tiltak og behandling skal bli effektive er at ulike aktører er enige om hva problemet består i og hvordan det er oppstått. Siden skolenektingsatferd er komplisert å klassifisere, er knyttet til mange diagnoser og involverer mange personer og instanser, anbefales en multimetodisk tilnærming med flere informanter (Kearney & Albano, 2004; Kearney & Bates, 2005; Ingul, 2005). Blant metoder som kan være aktuelle er anamneseopptak og/eller kliniske intervjuer (informantene får beskrive problemene), diagnostiske intervjuer (kartlegge mulige årsaksforhold og diagnoser), spørreskjema, observasjoner av barnet i ulike sammenhenger, gjennomgang av skolerapporter og/eller andre rapporter fra tidligere utredninger, andres observasjoner, skoledata om fravær (se etter et mønster på dager og timer), og observasjoner av sosial og faglig fungering. Avdekkes lærevansker må dette utredes spesifikt, da lærevansker kan påvirke behandlingsutfallet (Ingul, 2005). Det anbefales å innhente informasjon om faktorer som bidrar til å utvikle og opprettholde skolenektingsatferden, en informasjon som er sentral for valg av behandlingsmetoder (Kearney & Albano, 2000, 2004; Kearney & Bates, 2005).

Hvilke instrumenter som kan brukes i en utredning kan være mange. Kearney & Bates (2005), anbefaler blant annet ASEBA materialet; med spørreskjema til foreldrene (CBCL), til lærere (TRF) og selvrappport for barn/unge fra 11 -18 år. Gjennomgående anbefales ofte ulike instrumenter for måling av angst og depresjon. I tillegg anbefales School- Refusal- Assessment Scale (SKRAS-R), med en foreldreversjon, en lærerversjon og en selvrappport (Kearney, 2002). SKRAS- R er utviklet for å lage en profil over skolenektingsatferdens ulike funksjoner (Kearney & Albano 2004).

Havik et al., (2015b) hevder at SKRAS-R er et svært omfattende skjema og har derfor i sin forskning prøvd ut et alternativt selvrappportsystem. I dette inngår spørsmål om fire ulike faktorer for fravær, fravær grunnet sykdom, fravær grunnet subjektivt opplevde helseplager, fravær grunnet sterkt emosjonelt ubehag forbundet med skole og fravær grunnet ulike aspekter ved lav motivasjon for skole, til sammen 17 utsagn som elever skal ta stilling til. Styrken ved denne selvrappporten er at det er eleven selv som svarer, og man kan anta at eleven selv er den mest pålitelige informanten når det gjelder individuelle årsaker til fravær (Havik et al., 2015b). Selvrappporten er brukt i forskningsøyemed. I klinisk sammenheng vil det være viktig å få informasjon fra flere informanter i tillegg til elevenes selvrappport (Kearney & Albano, 2004; Kearney & Bates, 2005).

Annen sentral informasjon er når man først ble klar over problemet, hvordan det har utviklet seg, om det har skjedd forandringer i barnets liv og ikke minst hva slags atferd barnet viser om morgenen før det skal gå på skolen (Kearney & Albano, 2004; Kearney & Bates, 2005). Videre er det naturlig å spørre om symptomene på skolenektingsatferd oppsto før andre problemer, eller om dette har bidratt til en utvikling av andre problemer av innadvendt og/eller utadvendt karakter. Alternativt om skolenektingsatferden oppsto parallelt med andre problemer og/eller hendelser i barnets liv (Bjønnes & Langeland, 2007). En oversikt over tiltak som er prøvd ut og hvordan disse har fungert, kan gi informasjon om mulige tilnærminger og hva som kan være faktorer som kan gjøre noen tilnærminger mer aktuelle enn andre.

Aktuelle informanter er foreldrene, lærere og annet skolepersonell, andre personer som kjenner barnet godt og har observasjoner av atferd over tid. Eleven selv er en viktig informant (Havik et al., 2015b) og behandling og tiltak vil være avhengig av elevens medvirkning (Kearney & Bates, 2005).

PPT og BUP kan utfylle hverandre og fordele utredningsoppgavene mellom seg. At PPT bidrar i en utredning vil kunne være tidsbesparende og behandlingen kan komme raskere i gang, samt at PPT ofte er nærmere skolene. PPT vil også fortsatt være tettere på skolen etter at BUP har trukket seg ut av saken.

Skolenektingsatferden bør behandles direkte og så tidlig som mulig, helst ved de første tegn til problemer, da tiden synes å spille en rolle for løsninger på problemene (Ingul, 2005; Skauge, 2006; Utdanningsetaten 2009; Havik et al., 2015b). Noen ganger må det imidlertid vurderes om det er problemer som vil stå i veien for behandlingen av skolenektingsatferden (Kearney & Bates, 2005). Det kan for eks. være nødvendig å behandle tvang og rituell atferd om morgenen som hindrer eleven å komme seg ut hjemmefra, før man tar fatt i at eleven har et bekymringsfullt fravær fra skolen. Ved alvorlige fagvansker som fører til dårlig

selvtillit, lav motivasjon for skole og sekundært føre til skolenekting, må fokus være rettet mot skolens ansvar for tilrettelegging samt vurdering av elevens individuelle forutsetninger for læring (Opplæringslovens § 1-3 og 5-4). Slike tiltak må settes inn samtidig med spesifikke tiltak rettet mot andre individuelle faktorer som bidrar til å opprettholde skolenektingsatferden. Noen ganger kan det handle om spesifikke lærevansker, alvorlige oppmerksomhets- og konsentrasjonsvansker, ADHD, ulike atferdsforstyrrelser og emosjonelle problemer, som må behandles før eller samtidig med skolenektingsatferd (Kearney & Bates, 2005, Holden & Sällman, 2010).

Terapiformer som har vist seg effektive for behandling av emosjonelt utløst skolenektingsatferd kan i prinsippet være lik de som er anbefalt for ulike angstlidelser og for tvangslidelse. Disse er atferdsterapi, kognitiv atferdsterapi og eksponeringsterapi (Bjønnes & Langeland 2007; Holden & Sällman 2010; Ingul, 2005; Valderhaug & Ivarsson 2014; Weidle, 2014; Kearney & Albano, 2004; Kearney & Bates, 2005). Mange velger å behandle skolenektingsatferden der hvor det er flest angstutløsende situasjoner som betinger denne, dvs. på skolen (Flaten, 2010; Bjønnes & Langeland, 2007; Holden & Sällman, 2010).

Tilnærminger i behandling vil være avhengig av hva som er utløsende og opprettholdende faktorer for skolenektingsatferden (Kearney & Albano, 2000, 2004; Kearney & Bates, 2005). Kognitiv atferdsterapi og eksponeringsterapi egner seg når skolenektingsatferden er opprettholdt av å unngå eller unnsnippe ubehag forbundet med skole (Kearney & Albano, 2004). Ved skolenektingsatferd opprettholdt av å søke andre og mer attraktive opplevelser enn skolen, kan atferdsterapi og atferdskontrakter være egnet (Kearney & Albano, 2004). Behandling hjemme eller på skolen kan være aktuelt for de fleste behandlingsformer for skolenektingsatferd. Kearney & Albano (2000) har utviklet et behandlingsopplegg som tar utgangspunkt i skolenektingens opprettholdende funksjoner. Kearney (2008) påpeker at selv om kognitiv atferdsterapi har vist seg å være en effektiv behandlingsform, har behandlingsapparatet også plikt til å vurdere andre tilnærminger avhengig av hvilke funksjoner skolenektingsatferden har.

Foreldreveiledning (PMT- programmer) kan være egnet når det er behov for å endre foreldrenes atferd overfor barnet, og øke foreldrekompetansen i å takle skolenektingsatferden (Holden & Sällman, 2010; Kearney & Albano, 2004). Andre aktuelle intervensjoner kan være familierapi, særlig når man ser at familien har uheldige kommunikasjonsformer og måter å løse problemer på. Man kan også drøfte ulike betingelser som må innfris for å oppnå «goder» (atferdskontrakter) som metode i behandlingen. Barnevernet og BUF- etat er ofte instanser som er inne når det er behov for familiebehandling og foreldreveiledning.

Dersom skolenektingsatferden har vart lenge, og mer eller mindre blitt til et kronisk problem, må man være klar over at behandling og løsning av problemer kan ta tid (Kearney & Bates, 2005; Ingul, 2005). Noen ganger kan det være aktuelt å legge inn barnet og familien i en barnepsykiatrisk klinikk (Bjønnes & Langeland, 2007).

Det er viktig at ikke tiltak som ikke har effekt får pågå over for lang tid. Fleksibilitet i forhold til å skifte terapiformer underveis, samt sted for behandling, kan være nødvendig (Kearney & Bates, 2005; Ingul, 2005; Bjønnes & Langeland, 2007).

Tverrfaglig og tverretatlig samarbeid

Tverrfaglig og tverretatlig samarbeid blir alltid fremhevet som nødvendig når det er snakk om sammensatte problemer som berører ulike etater og lovverk. Ved skolenektingsatferd vil det være naturlig at flere etater og flere profesjoner blir involvert. Erfaringsmessig er det utfordrende å få til et godt tverrfaglig/tverretatlig samarbeid (dele oppgavene mellom seg, Fjeld et al., 2014) og samhandling (arbeider sammen om å nå felles mål, ibid.) til tross for at alle er enige om nødvendigheten av et slikt samarbeid (Skauge, 2006). Det er spesialisthelsetjenestens ansvar å gi hjelp til barn og unge som sliter med psykiske vansker. Skolenektingsatferd er forbundet med mange komorbide tilstander, vansker som er vanlige i spesialisthelsetjenesten (Kearney, 2008). Samarbeid og samhandling tar tid og ressurser, og mange BUP- ansatte har ikke anledning til å dra ut til der skolenektingsatferden vises, nemlig hjemme og/eller på skolen. Det finnes noen BUP-er som har ambulerende team, men dette gjelder ikke overalt. Skoler er ofte villige til å bidra til behandlingen, men også de kan ha problemer med tid og ressurser og vegre seg mot å delta av den grunn. I noen kommuner finnes egne skolevegringsteam i PP-tjenestene. Noen ser på problemet som psykiatri og utenfor skolens primære ansvarsområde.

Førstelinjetiltak: skolen, skolehelsetjenesten/ psykisk helse og PPT

Skolenekting og skolenektingsatferd er et alvorlig problem for individ og for samfunn, og jo lengre skolenektingen varer, jo mer kronisk kan den bli (Ingul, 2005). Eventuelle problemer med å få bistand fra spesialisthelsetjenesten kan og bør ikke være et argument for ikke å komme i gang. Vi er klar over at «veien inn i BUP» kan oppleves som «kronglete» for mange, og at det er ventetid fra søknad sendes til behandling kan komme i gang. Et godt førstelinjearbeid kan bidra til raskere innsats (Kearney & Bates, 2005) og tidlig intervensjon er et stikkord her (Havik et al., 2015b; Ingul, 2005).

I tillegg til foreldrene, er skoleansatte ofte de som tidlig møter skolevegring (Havik et al., 2014). At mange ikke identifiseres så tidlig som ønskelig, kan henge sammen med mangel på kunnskap om fenomenet (Kearney & Bates, 2005; Havik et al., 2015b). I det følgende vil vi kort gå igjennom hva som kan gjøres i førstelinjetjenesten slik at man så tidlig som mulig kan identifisere skolenektingsatferd, samt finne ut hvilke tiltak som kan være aktuelle.

Holdninger

Holdninger til bekymringsfullt fravær som egenskaper ved elevene (han er lat, redd, lagt seg til, er på «selvstyr», har angst) (Skauge, 2006, Holden & Sällman, 2010) eller ulike oppfatninger av elevens hjem (foreldrene er ikke interessert, har ingen styring på han), kan bidra til at behovet for skolemiljøtiltak blir undervurdert. Settes merkelappen «lagt seg til hjemme» på eleven definerer en voksen hva som er problemet til eleven. Settes det i gang tiltak ut fra «merkelapper» er det lett å behandle eleven som en ting, der eleven ikke ses i kontekst. Slik kan eleven bli et objekt uten selvrefleksivitet, meninger og subjektive erfaringer (Lund, 2004).

Overfor foreldre som bekymrer seg for barnets motstand mot å gå på skole og som opplever seg som alene om problemet, kan skolens henvisning til foreldrenes ansvar i forhold til opplæringsplikten være lite hjelpsomt. Noen ganger kan barnets omsorgssituasjon være dårlig og medvirke til utvikling av skolenektingsatferd. Andre ganger kan omsorgssituasjonen utvikle seg negativt på grunn av gjentatte og mislykkede forsøk på å få snudd utviklingen av barnets skolenektingsatferd, og reell eller opplevd mangel på støtte og forståelse fra skolens side. Skolenektingsatferden vil som oftest også vise seg på skolen og da må skolen forholde seg til den og samarbeide med foreldrene om løsninger (Holden & Sällmann, 2010).

Elevers medvirkning er sentral, men ser ofte ut til å bli «glemt» i mange undersøkelser av faktorer som kan bidra til fravær (Kearney & Bates, 2005). Vi erfarte i vårt prosjekt at en del elever med skolenektingsatferd nærmest sto i «veien for seg selv» og at arbeid med elevers selvforståelse i flere av sakene var avgjørende for endring.

Kunnskaper

Forskning har vist at mangelfulle kunnskaper i skolen og i førstelinjetjenesten om skolenekting og utvikling av skolenektingsatferd kan hindre at problemene identifiseres tidlig og bidra til at hjelpen kommer sent i forløpet (Havik et al., 2015b; Kearney & Bates, 2005). Det er viktig at skolen får tilgang til faglige råd og kunnskap for å øke forståelsen av hvor sammensatt problemene kan være. I tillegg vil skolen ha behov for økt kunnskap om ulike vansker barn kan ha, som spesifikke lærevansker, angstlidelser, nedstemthet, ADHD, andre utviklingsforstyrrelser og atferdsforstyrrelser (Bjønnes & Langeland, 2007). Elever som utsettes for overgrep kan utvikle symptomer på nevnte vansker og bli borte fra skolen. Skolene trenger kunnskap om hva de skal se etter, hva elevene trenger av tilrettelegging og hvordan ulike vansker påvirker elevenes forhold til skole (Havik et al., 2014). Skoler trenger ofte kunnskap om hvordan de skal gjennomføre en samtale med elever som sliter.

Opplyste lærere vil ha lettere for å se hva foreldrene sliter med, og ha forståelse av hva «fenomenet skolenekting» kan handle om, noe som nesten alltid lette samhandlingen mellom skole og hjem.

Registrering og oppfølging av fravær

Ugyldig elevmotivert fravær oppdages raskest der det er gode rutiner for registrering av fravær og fraværsgrunner. Skolen må ha klare retningslinjer for hvordan fraværet skal følges opp, og hvem som skal ha ansvar for dette. Det er viktig at også de med gyldig, men bekymringsfullt fravær følges opp, da noe av dette fraværet kan være tidlige tegn på utvikling av skolenektingsatferd (Kearney, 2001; Kearney & Bates, 2005; Havik et al., 2015b). Samtaler med foreldrene og elev bør starte i det øyeblikket man begynner å se at fraværet kan gi grunn til bekymring (Utdanningsetaten, 2009).

Aktuelle spørsmål til rutiner for registrering av fravær og oppfølging kan være:

- Hvilke rutiner har skolen for registrering av fravær?
- Hvordan registreres fraværet som er gyldig eller ugyldig?

- Hvilke rutiner og muligheter har skolen for registrering av årsaker til fravær, hvorfor er eleven borte?
- Føres det en fraværsprotokoll som kan fange opp mønsteret i fraværet, er det spesielle dager eller timer som peker seg ut?
- Hvilke tiltak iverksettes overfor elever med fravær som ikke er grunnet i somatisk sykdom?
- Hvilke rutiner har skolen for registrering av timefravær (hyppighet, årsaker, mønster)?
- Hvilke tiltak settes inn overfor elever med høyt og ugyldig timefravær?
- Hvem har ansvar for å følge opp fravær (dager, uker, timer) som det er grunn til å ha bekymring for?
- Har skolen et team som kan vurdere fravær og tiltak?

En tydelig struktur i forhold til fravær er med på å trygge eleven, særlig de som viser emosjonelt betinget/angstbasert skolenektingsatferd (Utdanningsetaten 2009).

Tydelige rammer og forventninger til fremmøte bidrar til gode rammer. Muligheter for å registrere fravær på en måte som kan avdekke om det er et mønster i fraværet kan gi verdifull informasjon om utløsende og opprettholdende faktorer (Ingul, 2005). Dette kan for eksempel være om fraværet er hyppigere på dager som er annerledes (utflukter, turer, utplassering, idrettsdager, kulturdager/uker), dager med spesielle fag som kunst og håndverk, kroppsøving, musikk, dager med krav til fremføring og dager før/etter helger. Haviks et al., (2014) fant at dager med fremføringer og prøver kunne være medvirkende til skolevegning hos noen elever.

Det er som regel kontaktlærer som har ansvaret for føring av fravær, grunner til fraværet og oppfølgingen. Sosiallærer, avdelingsledere, inspektører og rådgivere er blant skoleansatte som oftest er med i arbeidet rundt elever med skolenektingsatferd. I et system hvor kontaktlærer har de fleste timene, vil dette som regel fungere greit. I et system med mange faglærere kan det oppstå problemer med informasjonsflyt mellom lærere på teamet. I Havik et al., undersøkelse (2014) oppga foreldre til barn med skolevegning (angstbasert) at dårlig informasjonsflyt og manglende oppfølging fra ledelsen innad på skolen hang sammen med fraværet hos elevene. Elevenes kontakt med lærere blir ofte mindre når eleven kommer til ungdomsskolen, og for noen kan dette være medvirkende til at ugyldig, elevmotivert fravær øker (Havik et al., 2015b).

Skoleteam

Skolenære team som kan jobbe spesifikt med å identifisere skolenektingsatferd og koordinere tiltak som besluttes iverksatt, er anbefalt (Kearney & Bates, 2005). Teamene kan bestå av ulike skoleansatte, alle som på en eller annen måte er hyppig i kontakt med elevene og miljøet. Teamet må ha mandat til å være problemløsende og ha virkemidler for effektivt å arbeide med problemer og hindringer for å komme og være på skolen. Med «problemer og hindringer» menes blant annet atferdsproblemer, læreversker og lav motivasjon for skole, emosjonelt betingede vansker med å gå på skolen, samt skolens psykososiale miljø og kvalitet på tilrettelegging. Det må avsettes tid til kontakt med samarbeidspartnere utenfor skolen og til foreldreoppfølging (Kearney & Bates, 2005). PPT og

skolehelsetjenesten vil være naturlige medlemmer av et slikt team. Vi vet at å involvere PPT tidlig og helst ved de første tegn til skolenektingsatferd, er viktig for å unngå at problemene blir kroniske (Ingul, 2005).

Skolens ansvar for et emosjonelt trygt arbeidsmiljø og tilrettelagt opplæring

Det fysiske og psykososiale miljøet på skolen er i henhold til Opplæringsloven § 9a-2 og 3, skolens ansvar. Det fysiske miljøet kan bidra til fravær grunnet helseplager (astma, allergier osv.). Det psykososiale til fravær på grunn av subjektivt opplevde helseplager, fravær på grunn av emosjonelt ubehag knyttet til skolen og fravær knyttet til at skolen oppleves lite meningsfull. For noen kan kontakten med lærer oppleves som dårlig og medvirke til redusert motivasjon for fremmøte (Havik et al., 2015b). Opplæringsloven gir klare føringer for hvordan skolen kan og skal arbeide med arbeidsmiljøet på en skole, og hvilket ansvar foreldre og skole har sammen.

Fagvansker, lærevansker og for dårlig tilpasset opplæring kan for noen være faktorer for utvikling av skolevegring (Havik et al., 2014). Skolen har ansvar for å gi alle elever tilpasset opplæring, og dette prinsippet er i forarbeidende til loven løftet frem for å understreke at dette ikke er noe man kan unnlate å forholde seg til (Grongstad, 2014). Retten til tilpasset opplæring medfører ikke ekstra ressurser til skolen og kan derfor bli et argument for ikke å gi individuell oppfølging til elever som ikke er omfattet av vedtak om spesialundervisning. Samtidig er ikke alle tilpasningstiltak nødvendigvis så ressurskrevende, det kan for eksempel handle om hvordan beskjeder formidles, hvordan oppgaver deles opp osv. (Havik et al., 2014). Det går mye tid og ressurser til å arbeide med skolenektingsatferd hos elever, og gitt at det for noen er en sammenheng mellom lav skolemotivasjon og faglig mestring, kan det bli et spørsmål om hvor ressursene bør settes inn. Bedre faglig mestring kan redusere ubehaget ved å gå på skolen, både hos de som er borte fordi de da unngår/unnslipper ubehag, og de som vil gjøre noe mer attraktivt (Utdanningsetaten, 2009; Kearney & Bates, 2005).

Noen elever med skolenektingsatferd kan få økt utbytte av opplæringen ved å arbeide i mindre grupper. Andre kan ha nytte av alternative arbeidsplaner til ukeplaner, periodeplaner og lekseplaner. Havik et al., (2014) nevner at en oppdeling av arbeidsoppgaver i mindre enheter kan hjelpe elever som trenger å oppleve mestring. Vår erfaring er at dagsplaner, det vi si hva skal være gjennomført i løpet av dagen (inkluderer eventuelle lekser), ofte bidrar til økt produktivitet og økt motivasjon blant annet fordi det da bli lite eller ingen lekser hjemme. Helst bør dagsplaner for elever med lav motivasjon og dårlig mestring, være begrenset til det som er realistisk at vedkommende kan få gjennomført i løpet av skoledagen.

Klasseledelse

Svak struktur og forutsigbarhet i skolehverdagen, svak klasseledelse og dårlig tilpassede og uforutsigbare undervisningsopplegg, lærere som er mye borte, samt dårlig disiplin og mye uro, regnes som faktorer som er kritiske for å utvikle og opprettholde skolenektingsatferd (Kearney, 2001; Havik et al., 2014). Det er dokumentert at klasseledelse har sammenheng med ugyldig fravær og med skolenekting (Havik et al., 2015b). En skole vil alltid ha noen lærere som har større

utfordringer med klasseledelse enn andre. Kontinuerlig arbeid med klasseledelse og god oppfølging av enkelte lærere er skoleledelsens ansvar. Dette kan være et av flere tiltak som kan bidra til å senke fraværet på en skole samt indirekte hindre utvikling av skolenektingsatferd hos elever i risikogruppene (Kearney & Bates, 2005).

Skole- hjem samarbeid og samhandling

Det kan være mange forhold som kan føre til et dårlig tillitsforhold og samarbeid mellom skole og hjem om elevers skolenektingsatferd. I Haviks et al., (2014) undersøkelse oppga foreldrene at samarbeidet med skolen var sentralt i arbeidet med barnas skolevegring. Skolen har et ansvar for å ha kontakt med foreldrene og dette ansvaret er hjemlet i opplæringsloven. Når samarbeidsklimaet er vanskelig anbefales det å raskt ta kontakt med PP-tjenesten og skolehelsetjenesten som samarbeidspartnere i førstelinjen.

En lærer som oppdager en elev med skolenektingsatferd må være forberedt på at noen foreldre ikke vil erkjenne problemet, eller ikke er klar over at fraværet er bekymringsfullt (Kearney & Bates, 2005). Noen foreldre kan ønske seg en «quick-fix» løsning, andre ser dette som skolens jobb, samt at det er skolens dårlige oppfølging som er årsaken. Andre kan være bekymret for at barnet tar skade dersom skolen eller andre fagfolk forsøker å øve et press på barnet, og på foreldrene, for at barnet skal møte på skolen. Det er viktig å hindre at slike oppfatninger får «sette seg» da det kan føre til dårlig, eller minimal kontakt mellom skole og hjem. Noe som i sin tur kan forsterke problemene og bidra til gjensidig ansvarsfraskrivning (Kearney, 2001).

Både foreldrene og skoleansatte må hver for seg avklare hva de kan bidra med i forsøk på å løse problemene. De må deretter avklare hvilke forventninger de har til hverandre i samhandlingen om en bedre skoledag for elevene/barna. En foreldre-skole allianse, med en felles forståelse av hvert enkelt tilfelle, er tiltak som kan iverksettes uavhengig av andre instanser (Kearney & Bates, 2005). Både PP-tjenesten og skolehelsetjenesten kan bidra her.

Retten til nødvendig rådgivning og elevmedvirkning

I 2009 kom en endring av forskriften til opplæringsloven kapittel 22; "Retten til nødvendig rådgivning" (Utdanningsdirektoratet; 2009) siden individuell rådgivningen manglet. Dette innebærer at elever har rett til å få informasjon og hjelp til å finne seg til rette på skolen, og med dette medvirke til å forebygge manglende skoleoppmøte. I § 22-2 fra opplæringsloven (2009) understrekes det at eleven kan få hjelp til å kartlegge problemer og omfanget av disse, samt få informasjon om hva skolen kan bidra med. Med informasjon inkluderes opplysninger om forskjellige hjelpeinstanser, samt hvordan eleven skal kunne ta kontakt med dem. Det står beskrevet at eleven skal bli møtt med respekt av skolen i forhold til sine personlige, sosiale og emosjonelle problemer. Dette kan være aktuelt blant annet der eleven er umotivert for å gå på skolen. Ved siden av å ha tett dialog med eleven skal skolen også ha tett kontakt med aktuelle samarbeidspartnere, og med dette sørge for at eleven får et helhetlig tilbud (Utdanningsdirektoratet, Retten til nødvendig rådgivning, 2009).

Elever som motsetter seg skole uavhengig av årsak, har på et eller annet vis foretatt et valg, uansett hvor smertefullt og ubehagelig valget er.

Skolenektingsatferd kan være forsøk på å kontrollere følelser og tanker knyttet til noe man ikke mestrer. Andre elever nekter å gå på skolen fordi de opplever at skolen har lite å gi dem. I samarbeidet om problemene må eleven medvirke i å utforme planer om en bedre skoledag, hva det innebærer og hva de trenger av hjelp for å gjennomføre. Uten elevens medvirkning og forståelse for seg selv og andre, vil han eller hun kunne hindre forsøk på å finne løsninger. En utvidet foreldre-skole allianse som inkluderer eleven som aktiv part i forsøk på å finne løsninger, kan i mange sammenhenger være avgjørende. Vi minner om FN'S barnekonvensjon om barns rett til å si sin mening og bli hørt.

Skolen er ikke ansvarlig for behandling av elever med høyt skolefravær, men skolen kan gjennom sine virkemidler bidra til å forebygge fravær, og å gjøre det lettere for eleven å komme tilbake til skolen.

- «Den gode samtalen» kan bidra til at elever utvikler ferdigheter og kompetanse i møte med ulike utfordringer (Lassen & Breilid, 2010). Ses det tegn til skolenektingsatferd er det anbefalt å starte samtaler med elever umiddelbart (Utdanningsetaten, 2009). Ved å se bak skolenektingsatferden er det lettere å hjelpe elevene til å hjelpe seg selv, særlig elever som selv søker hjelp. Sammen kan tanker, følelser og erfaringer utveksles, man kan stille spørsmål og undre seg sammen. Med innhentet informasjonen kan skolesituasjonen planlegges og evalueres i samarbeid med eleven. Ved å anerkjenne eleven kan man bidra til at eleven får tro på seg selv og egne muligheter, og bli aktiv for endring (Lassen & Breilid, 2010), og ikke bare være eleven som stadig er borte fra skolen.
- Hernes (2010) anbefaler utvidet rådgivning som tiltak, hvor kartlegging og oppfølging er vesentlig. Med utvidet rådgivning menes behovet for økt jevnlig personlig oppfølging med eleven, samt faste fravær rutiner. Davis (1995:16) definerer rådgivning som "Enhver situasjon der det foreligger gjensidighet om at et menneske skal gå inn i et samarbeid med et annet menneske, i et forsøk på å yte hjelp".
- Betydning av grundig kartlegging ses i sammenheng med de mange og udefinerte årsakene til skolenekting. Manglende kartlegging og elever med lite probleminnsikt kan medføre at ungdommen har vansker med å se behovet for hjelp, og ta hjelpen imot (Myrvold-Hanssen, 2007). Gode relasjoner og gode samtaler kan bli svaret på en god kartlegging. Ved at man sammen med eleven kartlegger situasjonen kan man sette inn tiltak som fungerer for den det gjelder (Lund, 2004). Elevens egne evner og ressurser vektlegges til å kunne fatte selvstendige valg.

Skolehelsetjenesten

Skolehelsetjenesten bør være sentral i alt arbeid med fravær. Dette både det som er gyldig og helserelatert, og det som handler om foreldre som holder barnet borte fra skolen, og det som er ugyldig og elevmotivert. Elever med subjektivt opplevde helseplager kan være somatisk syke, eller det kan være tidlige tegn til utvikling av

skolenektingsatferd (Havik et al., 2015b; Kearney, 2008). Det er mulig at lav kompetanse i skolehelsetjenesten på hva som er tidlige tegn på skolenektingsatferd, kan medvirke til at problemene ikke oppdages og identifiseres på et tidlig trinn. Et annet problem kan være mangel på egnet verktøy for samtaler med barn og for systematisk innhenting av viktig informasjon. Verktøy som av mange anbefales brukt i førstelinjetjenesten for funksjonskartlegging (Skjema for barns utvikling og atferd - 5-15/FTF skjemaet, og ASEBA- materialet) vil kunne være til hjelp også for skolehelsetjenesten i samarbeid med PPT.

Pedagogisk- psykologisk tjeneste

PP- tjenesten (PPT) er skolens nærmeste samarbeidspartner i arbeid med elever som har vansker. Det er imidlertid et generelt inntrykk at PPT forholder seg lite til skolenekting (Holden & Sällman 2010) og at det også i PPT kan være lav kompetanse på problemet (Havik et al., 2015b). Kearney & Bates (2005) har utarbeidet en oversikt over tiltak som kan gjennomføres i førstelinjetjenesten. Omsatt og tilpasset norske forhold vil forslaget være egnet for PPT i samarbeid med skoleansatte og skolehelsetjenesten. Her gjengis kort følgende punkter:

- Felles kunnskapsløft om skolenekting og utvikling av skolenektingsatferd.
- Kartlegging: hva er problemet- hvordan arter det seg- det kliniske bildet. Snakk med eleven og med foreldrene, observer barnet i ulike skolesammenhenger, sjekk fraværsregistrering og gjennomfør en kartlegging/screening med dertil egnet verktøy, som for eksempel 5-15/FTF og ASEBA materialet. 5-15/FTF finnes på flere språk og er trolig Nordens mest brukte spørreskjema for kartlegging av utviklingsvansker.
- Funksjonell kartlegging- hvorfor skjer det- hva er opprettholdende faktorer
- Nedsette et skoleteam som har fravær som sitt område. I samarbeid med helsetjenesten se nærmere på de med emosjonelt basert fravær, der det er hovedfaktor for skolenektingsatferd. Med foreldrebasert veiledning der det er nødvendig, og med skolerelaterte forhold for fravær der dette er en av flere faktorer for opprettholdelse av problemene.
- Rapportering til for eksempel barne- og ungdomspsykiatrien- BUP, involvere hjelpetjenester utenom skolen.
- Støtte og hjelpe foreldrene til å kunne følge opp fravær/fremmøte, skrive logg og meldinger til skolen, forvente fremmøte og lage «husregler» for fremmøte, utvikle belønningssystemer for fremmøte, fjerne adgang til pc, sosiale medier osv. for elever som er hjemme i skoletiden. Lage gode rutiner for legging og søvn som for eksempel ikke ha telefon, brett eller pc med i senga.

Del 2: Gjennomføring

Forarbeider og planer

Utgangspunktet: hva gjør vi med elevmotivert ugyldig fravær

I innledningen og i forordet til denne rapport ble det redegjort for bakgrunnen for hvorfor dette prosjektet kom i gang. Ett stort antall elever ved skolen hadde i skoleåret 2013-14 et bekymringsfullt fravær. Foresatte til noen av disse elevene tok kontakt og meldte sin bekymring til Statpeds avdeling for sammensatte lærevansker i Oslo. De var usikre på hvor de skulle henvende seg for å få hjelp for sitt barn.

I skoleåret 2013-14 var skolens rektor og skolens pedagogisk psykologisk rådgiver (PPR) begge ganske nye ved skolen. PPR hadde arbeidet med skolenektingsatferd og sammensatte vansker på ulike nivåer tidligere. Det ble observert elever som i timene stadig var andre steder på skolens område enn inne i klasserommene. Gjennom anonyme drøftinger av saker og i saker henvist til PPT, viste det seg at det var mange elever ved ungdomsskolen med bekymringsfullt fravær både når det gjaldt dager og timer.

I mars/april 2014 ble det gjort en opptelling av elever som enten var helt eller delvis borte, og elever som ikke regelmessig møtte til timer. Opptellingen viste at vel 16 til 22 elever hadde hatt stort fravær over lang tid, hvorav mange var elever ved 10. trinn. En nærmere undersøkelse viste at det også var elever med stort fravær, timer eller dager, og/eller elever som viste tegn på skolenektingsatferd på andre trinn. Det var kjent at det ville komme elever fra ulike barneskoler med problemer med skolefremmøte. Problemet ble vurdert som omfattende og det var behov for tiltak som kunne komme i gang så raskt som mulig. Problemet ble oppfattet som alvorlig også av andre instanser og det kom frem opplysninger om at BUP hadde uttrykt bekymring for hva som skjedde ved skolen og ellers i kommunen, fordi de hadde mange klienter fra denne kommunen som viste skolenektingsatferd. Kommunens barnevernstjeneste hadde også meldt bekymringer, men satt ikke med nødvendige ressurser til å kunne bidra i dette arbeidet.

Etablert praksis for registrering og oppfølging av fravær

Kommunen og skolen hadde følgende praksis for fraværsregistrering og oppfølging: Lærer registrerte fraværet og førte dette inn i registreringssystemet Visma. Elevene leverte melding når de kom tilbake på skolen. Dersom fraværet var høyt, ble hjemmet varslet av kontaktlærer. Kommunen hadde en 11- dagers regel (dvs. reaksjon på fravær på 11 dager) for melding til barnevern. Det forelå ingen opplysninger om hva som var anbefalt praksis i kommunen for håndtering av fravær før melding gikk til barnevernet. Praksis ved skolen var å innkalle, eller ringe foresatte før de sendte bekymringsmelding til barnevernet.

Det var med andre ord ingen krav om meldinger til skolen om at eleven var syk eller hadde andre grunner for fravær før etter at eleven igjen var på skolen. Det var ingen klare regler for hva som skulle regnes som høyt fravær, utover fravær på mer enn 11 dager. Skolen var da forpliktet til å sende en bekymringsmelding til barnevern.

Det var ikke etablert fast praksis på å kontakte foresatte før 11 dager var gått. Noen lærere kontaktet foresatte før 11 dagers fristen, og noen ganger ble det etablert god dialog, og man var i gang med å få eleven tilbake til skolen. Fordi det ikke var noen etablert praksis for når lærere ved fravær skulle kontakte foresatte, hendte det at saken ble meldt til barnevern i henhold til 11 dagers fristen, til tross for at kontakt var etablert og det var arbeid på gang med å få eleven tilbake til skolen. Ansvaret for elevers fravær og oppfølging lå hos kontaktlærer. Det var ingen faste rutiner mellom kontaktlærere og skoleledelse for hvordan dette med langvarig skolefravær skulle håndteres. Det var ei heller tydelige forventninger mellom skole og hjemmet for hvordan fravær skulle meldes og følges opp.

I skolens fraværstatistikk for skoleårene 2012-13, 2013-14 og 2014-15, fremgår det at elevene på 10 trinn hadde et gjennomsnittlig fravær for de tre siste skoleårene (2012-13, 2013-14 og 2014-15) på fra 3,80 % for klassen med minst fravær til 7,70 % for klassen med størst fravær. Snitt: 5.98 %. Fraværet for et par av klassene hadde gått ned fra 8.trinn til 10 trinn. Elevene på 9. trinn hadde et gjennomsnittlig fravær for de to siste årene (2013-14 og 2014-15) fra 4,04 % i klassen med minst fravær til 8,10 % i klassen med størst. Snitt: 6.76 %. Fraværet var stabilt over to år (ingen store forandringer på de to årene). Elevene på 8. trinn hadde for skoleåret 2014-15 et gjennomsnittlig fravær på fra 4,92 % i klassen med minst fravær til 6,66 % i klassen med størst. Snitt: 6,91 %.

Andre forhold av betydning for håndtering av fravær og utvikling av skolenektingsatferd hos elever i kommunen

Ved nærmere undersøkelser ble det funnet at følgende forhold kunne få betydning for forebygging av skolenektingsatferd og håndtering av fravær.

- manglende kjennskap til og etablerte fravær rutiner
- uklar håndtering av fravær både av skoleansatte og foresatte
- ulik håndtering av permisjonsregler i kommunen, samt krav til permisjon
- fraværsoversikt var ikke et tema på ulike skjemaer (henvisningsskjema til ppt, i pedagogisk rapport, i anamnese intervju, overføringsskjema fra barnehage til barneskolen, eller fra barneskole til ungdomsskole etc.)
- fraværsoversikt og tiltak var ikke innarbeidet tema på agendaen på ansvarsgruppemøter, i IOP og IP-er
- negativ omtale av elever med bekymringsfullt fravær- «lagt seg til hjemme»
- sammensatte elevvansker, samarbeidsproblemer i hjemmet, utfordrende skole-hjem samarbeid manglende kompetanse på sammensatte vansker og om skolenektingsatferd
- varierende skole-hjem samarbeid og praksis med hensyn til barns medvirkning og rett til å uttale sin mening og å bli hørt
- foresatte som ikke ville ha hjelp til tross for barnets manglende skoleoppmøte
- uklare samhandlingsrutiner når det gjelder tverrfaglig og tverretatlig samarbeid i sammensatte elevsaker
- manglende oversikt over hvor elev og foresatte skal kunne søke hjelp
- behov for en bedre IOP mal i kommunen og økt kompetanse på IOP arbeid totalt sett

Beslutninger om prosjekt

Siden det var lite erfaring med hvordan det skulle arbeides systematisk og målrettet med elever med skolenektingsatferd, uklare og manglende informasjonsrutiner ikke bare ved skolen, men også i overgang mellom barnehage og skoler, ble det besluttet å igangsette et prosjekt fra og med skoleåret 2014-15. Det ble nedsatt en prosjektgruppe og det ble vurdert viktig at denne skulle bestå av tverrfaglige representanter fra både skole og helse sektoren. Dette representanter fra skolen, pedagogisk-psykologiske tjeneste, skolehelsetjenesten og tjenesten for forebyggende psykisk helse i kommunen, kommunens opplæringsansvarlige, barnevern og forebyggende tjeneste, samt BUP. Det ble besluttet å søke om tjenester fra Statped siden PPT allerede hadde hatt noe kontakt med denne instansen i forbindelse med enkelte elever med stort og bekymringsfullt fravær. PPR hadde tidligere samarbeidet med en av seniorrådgiverne i Statped, de var godt kjente og hadde tidligere sammen oversatt/bearbeidet et kartleggings skjema for skolenektingsatferd. Prosjektet ble vurdert som krevende og det syntes å være avgjørende at prosjektgruppa hadde nødvendig teoretisk- og praktisk erfaring med skolenektingsatferd, prosjektlederkompetanse, ressurser, kjennskap til fagpersoner der saker anonymt kunne drøftes, samt ikke minst hadde erfaring og faglig trygghet til «å handle». Rektors og helsesøsters engasjement og ressurser viste seg i tillegg å bli avgjørende for prosjektet. Det ble besluttet å søke om bistand fra Statped.

Søknad til statped

Søknaden til Statped ble støttet av leder i PPT og av kommunens opplæringsansvarlig. Søknaden ble sendt den 10.04.2014 og det ble bedt om en systembasert tjeneste. Begrunnelsen var: «På u-skole er det pr. tid 16 elever som sliter med høyt skolefravær. Dette er langtidsfravær, og stort dagsfravær. Det er derfor viktig og ønskelig fra PPT, skolen og samarbeidende instanser at det settes søkelys på manglende skoleoppmøte. Siden det gjelder så mange elever på samme skole ses det nødvendig og arbeide med dette som et systemprosjekt. Prosjektet er støttet av rektor og avdelingsledere ved skolen, samt av leder av psykisk helse». I søknaden fremkom det at det også var ønskelig å samarbeide med skolens helsesøster, samt BUP. Hvilke instanser som skulle inngå i et samhandlingsarbeid skulle avklares på planleggingsmøter i forkant av prosjektet. Søknaden var undertegnet av leder for PPT og kommunens opplæringsansvarlige.

Søknaden ble innvilget i mai 2014.

Opprettelse av prosjektgruppe

Nevnte instanser ble kontaktet og invitert med i samhandlingen om prosjektet og/eller som deltakere i prosjektgruppa av rektor. Dessverre hadde verken BUP, barnevern, forebyggende tjeneste, eller representant fra kommunens opplæringsansvarlige, anledning til å delta. Prosjektgruppa ble derfor bestående av rektor ved skolen (leder av gruppa), avdelingsledere ved skolen, skolens helsesøster, spesialsykepleier fra tjenesten for psykisk helse, PP- rådgiver ved skolen og en representant fra Statped. Vi viser for øvrig til rapportens innledning for oversikt over hvem som har sittet i prosjektgruppa og deltatt aktivt i gjennomføringen av prosjektet.

Planer og avtaler

Prosjektet ble planlagt på to planleggingsmøter i prosjektgruppen. Her ble status over fravær gjennomgått, og del- og hovedmål for prosjektet fastsatt. En del avgjørelser ble tatt ut fra tilgjengelige ressurser, tid og hva som var praktisk mulig. Det viste seg at en del av elevene på 10. trinn (ca. 10-12), som var og hadde over tid vært mer eller mindre helt borte fra skolen, ville være vanskelig å nå igjennom dette prosjektet. Det ble avtalt at disse elevene skulle ivaretas parallelt på siden av prosjektet av helsesøster, psykisk helse i kommunen, rådgiver og oppfølgingstjenesten i fylket. Det ble gitt rom og ressurser til å diskutere sakene anonymt om nødvendig.

Prosjektet «Tilbake til skolen» skulle presenteres på de trinnvise møtene for foresatte etter skolestart i august 2014. PPT og Statped skulle ta ansvar for en faglig presentasjon av problemer knyttet til skolenektingsatferd.

Planleggingsdagene for lærere før skolestart høsten 2014 skulle vies prosjektet. PPT og Statped skulle ha ansvar for en faglig presentasjon av temaet og viktige prinsipper for tiltak.

Vi avtalte en «Kick-off»- dag med Eric Donell hvor alle elever, foresatte, lærere og andre barnehage og skoleansatte i kommunen, samt andre tverrfaglige ansatte i kommunen ble invitert. Det ble avtalt en kompetansehevingsplan for skolens ansatte.

Avklaringer av rutiner for individuelt arbeid med elever og foresatte

Potensielle elever for prosjektet var 10 til 12 elever på 8. og 9. trinn. Det var meldt at flere elever som skulle begynne på ungdomsskolen høsten 2014, pr. tid også hadde et fraværproblem og disse deltakerne ville få et tilbud om deltakelse. Vi så at det ville bli nødvendig at alle elever som ble meldt til prosjektet som deltagere, måtte hver for seg også henvises til PPT (hvis de ikke allerede var i PPT) og til Statped. Dette for å ivareta elevenes og foresattes personvern og for at Statped og PPT skulle kunne utveksle informasjon om elevenes/ familienes utfordringer knyttet til skolefravær. Det ble i samarbeid med PPT og Statped inngått en avtale om forenklet søknadsprosedyre for de aktuelle elevene siden disse kun skulle ha tjeneste i forbindelse med prosjektet. Opplæringsansvarlige i kommunen og Statpeds ledelse godkjente forslaget om forenklet søknads prosedyre.

Foresatte og elever over 16 år som deltok skrev i tillegg under på en midlertidig godkjenning til at prosjektgruppens deltakere kunne diskutere enkelt elever med tegn til skolenektingsatferd. Dette i påvente av at søknadene ble innvilget i Statped og PPT, hvor slik godkjenning ligger i selve søknadsprosessen.

Samtlige deltakere måtte også undertegne taushetserklæringer. Taushetsplikten og det etiske rundt deltakelse i prosjektet ble drøftet på samtlige nivåer, og ansvaret rundt dette ble gjort kjent for samtlige deltakere i prosjektet.

Retningslinjer for rekruttering av elever og deres foresatte til individrettede tiltak ble planlagt. All deltagelse skulle være frivillig og fortrinnsvis initieres av foresatte som var bekymret for eget barns fravær og eventuelle skolenektingsatferd. I tilfeller der

skolen var bekymret for elevers fravær, skulle foresatte kontaktes og oppfordres til å delta, men deltagelse skulle allikevel baseres på foresattes ønske om det.

Alle elever skulle kartlegges individuelt og alle skulle få individuelle samtaler med skolens helsesøster alene/PPT alene og/eller ved behov sammen med PPT og Statped.

Alle foresatte skulle ha tilbud om individuelle samtaler og oppfølging av PPT og Statped. Ved behov ble det gitt tilbud om samtale og oppfølging også fra helsesøster i tett dialog med PPT og Statped.

Alle foresatte skulle ha tilbud om kveldssamlinger der ulike temaer knyttet til skolenektingsatferd ble tatt opp, og det ble satt av god tid til erfaringsutveksling.

Alle elever skulle få tilbud om å delta i grupper i løpet av skoleåret (vår 2015).

For hver elev skulle det holdes møter mellom kontaktlærer, avdelingsleder, PPT og Statped for drøfting av skolenektingsatferdens historikk, andre problemer som kunne tenkes å forsterke utvikling av skolenektingsatferd, opprettholdende faktorer, samt hvordan kartlegging og tiltak skulle planlegges og gjennomføres.

Gjennomføring av prosjektet høsten 2014 og våren 2015

Mål for arbeidet

Prosjektets fokus var på forebygging av problematisk fravær, tidlig innsats, elev og foresatte medvirkning, og arbeidet med elever som allerede hadde utviklet skolenektingsatferd. Elever som hadde høyt elevmotivert og ugyldig fravær skulle tilbake til skolen og tilbakefall forebygges. Vi anså at nye rutiner for melding, registrering og oppfølging av fravær generelt, måtte innføres. Ungdomsskolen skulle fremstå som en skole der elev, foresatte og tverrfaglige samarbeidspartnere hadde tydelige avklarte forventninger rundt en god skolehverdag der ikke bare det faglige var i sentrum, men også det sosiale. Det ble satt fokus på stort fravær, men også på forebygging, der skolen ville arbeide systematisk med forebyggende arbeid for å hindre utvikling av skolenektingsatferd hos elever. Sammen skulle skolens ansatte arbeide med å få til stabilt fremmøte for elever som enten var i faresonen for utvikling av skolenektingsatferd, eller som allerede hadde et problem.

Prosjektet skulle konsentreres om to områder:

1. Skoleomfattende tiltak- systemdel
2. Individuell del

Mål for område 1: Ungdomsskolen er en skole med fokus på bekymringsfullt fravær generelt, og for elever med elevmotivert ugyldig fravær spesielt.

Innsats skulle omfatte:

- Nye rutiner for fraværsmelding og oppfølging
- Forebygge utvikling av skolenektingsatferd i elevgruppen gjennom god klasseledelse, gode kunnskaper om hva skolenektingsatferd er, tidlig innsats,

elevmedvirkning, skole-hjem samarbeid, samt informasjon om hvor hjelp kunne innhentes ved behov og tverrfaglig samarbeid

- Gode kunnskaper om elever med spesielle utfordringer
- Gode rutiner for samarbeid mellom skole og hjem, skole og elev, og skole-hjem og elev (fokus på all positiv utvikling)
- Gode rutiner for samarbeid/samhandling med helsesøster, psykisk helse i kommunen, barnevern og med PPT
- Faste tverrfaglige møter
- Faste møter mellom kontaktlærere og skolens ledelse der elevene med skolefraværsutfordringer ble fulgt opp. Helsesøster og PPT bisto på disse møtene etter skolens ønske. Barnevern likeså.

Mål for området 2: Alle elever møter regelmessig på skolen, og er der ut skoledagen

Innsats skulle omfatte:

- Arbeid med å få elever med stort elevmotivert ugyldig fravær tilbake til skolen
- Utvikle samhandlingsplaner basert på en modell for trepartssamarbeid, der foresatte, elev og skole sammen medvirket til økt trivsel, økt læringsutbytte og til en bedre skoledag helhetlig, samt redusere fare for utvikling av skolenektingsatferd
- Individuelle og gjensidige forventninger til alle partene i samarbeidet om en elev

Antagelser om grunner til fravær

Prosjektgruppa diskuterte på et samarbeidsmøte våren 2014, mulige årsaker til det høye antallet elever med elevmotivert ugyldig fravær ved skolen. Vi kom til at noen av årsakene kunne ligge i følgende forhold:

- mange elever trivdes ikke på skolen når kravene økte, de følte at de «kom til kort i et hav av forventninger» og de viste usikkerhet til hva som egentlig var «godt nok»
- uklare krav til fremføringer (evaluering)
- identitetsvansker
- elever som ikke følte seg sett og akseptert
- de faglig flinke elevene med fraværspromblematikk slet med sosiale vansker og prestasjonsangst
- familieproblemer
- sosiale problemer i klassene forekom
- ulike miljøer var registrert og det eksisterte «gjenger» som ikke skulle omgås. De ulike «gjengmedlemmene» kunne ikke snakke sammen, eller oppholde seg på samme steder på skolen. Det viste seg at i noen av «gjengene» var det regler for hvem de skulle like blant elever og lærere, ingen visste egentlig hvorfor noen skulle likes og andre ikke, «det hadde bare blitt sånn»
- noen elever opplevde krav til hva de skulle ha på av klær og sminke, press på å være med på aktiviteter, samt til generell oppførsel

- for noen handlet det om sosiale medier og spill som medførte mye nattlig nett- og brettaktivitet
- for noen elever handlet det om behov for spesialundervisning og om lav motivasjon for å komme på skolen
- mange tiltak tidligere satt i gang, uten at de var strukturert og systematisk fulgt opp, vurdert og evaluert
- lærer – elev relasjoner måtte forbedres
- klasseledelse og læringsmiljø måtte forbedres
- dårlig dialog og sårbart skole-hjem samarbeid
- elevsamtaler som ble gjennomført, men potensialet ikke utnyttet
- manglende kunnskap til IOP arbeid og oppfølging
- manglende oppfølging og felles forståelse blant lærere av elever i ordinær undervisning, og med spesialundervisning. Forventninger og nødvendig tilrettelegging ikke godt nok avklart og fulgt opp

Vi la noen av disse antagelsene til grunn for samtaler med elever, foresatte og lærere. Mange av punktene ble vurdert som betydningsfulle for arbeidet med skolens psykososiale miljø, for det individuelle arbeidet med elevene og deres foresatte, samt for samarbeidet mellom skole og hjem. Og mellom skole og andre etater i kommunen.

Orientering til ansatte om prosjektet

Rektor orienterte våren 2014 alle ansatte på skolen om det planlagte prosjektet for det kommende skoleår. Alle ansatte ville på et eller annet nivå bli involvert, både i arbeid med individuelle elever med tegn til eller utviklet skolenektingsatferd, og i arbeidet med å utvikle et skolemiljø som ivaretok fravær. I arbeidet med klasseledelse, og et bedre læringsmiljø, samt forbedre rutineene for skole-hjem samarbeidet og elevsamtalen.

Skoleomfattende tiltak-systemdel

Trinnvise foresattemøter i august 2014

Ved skolestart i august 2014 ble det avholdt trinnvise møter med foresatte på 8. og på 9. trinn. Rektor presenterte prosjektet sammen med PPT og Statped. Tema var fravær, registrering og oppfølging av fravær, nye rutiner for melding om fravær, samt en forelesning om tidlige tegn til skolenektingsatferd og konsekvenser forbundet med dette. Foresatte på 10. trinn fikk skriftlig informasjon siden elevene på dette tidspunktet var på skoletur og trinnmøte skulle gjennomføres senere på høsten. Alle foresatte til barn som av ulike årsaker hadde problemer med å gå på skolen, eller som på ulikt vis viste tegn på manglende skoletrivsel og gjorde det de kunne for å slippe å gå på skolen, ble invitert til å delta i prosjektet.

Informasjonsbrev til foresatte på 10. trinn inneholdt en orientering om prosjektet og hvorfor dette ble iverksatt.

Foresatte som var interessert ble invitert til å delta på samlinger med ulike faglige tema knyttet til problematisk skolefravær, opprettholdende faktorer, skole-hjem samarbeid, rettigheter, samt tid til å dele erfaringer. Det ble orientert om tilbudet til de aktuelle elevene og om skolens planer for å arbeide med klasseledelse og skolemiljø. Foresatte ble invitert til å ta kontakt med avdelingsledere eller PPT for om ønskelig diskutere deltakelse. Samtlige som ville delta ble kontaktet og fulgt opp av PP-rådgiver.

I løpet av noen dager hadde 12 foresatte meldte sin interesse, noen av seg selv, andre etter råd fra kontaktlærer eller avdelingsleder på trinnet. En trakk seg fra prosjektet ved oppstart, slik at prosjektet til sammen har omfattet 11 elever.

Nye rutiner for melding av fravær

Samtlige foresatte fikk ansvar for å melde fra om fravær morgenen første dag ved sitt barns fravær. Dersom eleven ikke hadde møtt innen ca. 15 til 20 minutter etter timen hadde startet, ble det gitt melding til kontoret på skolen som så sjekket om det var meldt om fravær fra foresatte. Dersom dette ikke var tilfelle, ble foresatte ringt opp og informert om at eleven ikke var møtt. Ordningen fungerte bra og for flere elever så det ut til at fremmøte på skolen umiddelbart ble bedre. Foresatte som måtte tidlig på jobb fikk anledning til å sjekke at barnet faktisk hadde gått på skolen. Foresatte som hadde kjørt barnet til skolen, fikk tidlig melding om at barnet allikevel ikke hadde møtt. Det var stor enighet blant foresatte om at dette var et positivt tiltak.

Felles samlinger for alle elever, foresatte, skoleansatte og andre aktuelle ansatte i kommunen

I slike prosjekter er det viktig med forankring på ledernivå, og at alle er informert. Det ble derfor arrangert en samling for alle elever, foresatte, ansatte ved skolen, der også kommunens skoleledelse, ansatte i PPT, barnevern, forebyggende tjeneste, barnehage og skoleansatte, eller ansatte med ansvar for opplæring og psykisk helse, ble invitert. Samlingen ble arrangert i idrettshallen i oktober 2014 og foredragsholder var Erik Donell fra Sverige. Han har selv erfaringer med utfordringer i eget liv. Tema for kvelden var «Jag vill vare normal». Tiltaket totalt sett ble opplevd som svært positivt.

Foresattesamlinger

Seks samlinger ble arrangert i løpet av høsten 2014. Rektor deltok på fem av samlingene. PP-rådgiver og Statped deltok på alle. Skolens helsesøster og spesialsykepleier fra psykisk helse deltok på de fleste samlingene.

16.09.2014: Innledning om rett og plikt til opplæring v/ Atle Larsen, ansatt ved FFO sitt Rettighetssengter. Hvilke plikter har vi som foresatte? Hva er skolens ansvar? Det ble lagt vekt på opplæringsloven, forvaltningsloven, barns opplæringsrett, elevens rett til medvirkning og rett til å bli lyttet til, hva er tilpasset opplæring (ordinær og særskilt opplæring), hva er skolens og foreldrenes ansvar for barnets trivsel og utbytte av opplæringen osv. Felles drøfting om ulike synspunkter på prosjektet og hva samlingene skulle brukes til.

07.10.2014: Innledning om hva bidrar til å opprettholde skolenektingsatferd v/Statped. Delte erfaringer i grupper: Hva gjør mitt barn når han/hun ikke vil/motsetter seg å gå på skolen. Hva gjør jeg som foresatt nå, og hva kan jeg gjøre annerledes for at mitt barn skal komme seg til skolen.

16.10.2014: Innledning om skole- hjem samarbeid v/ rektor. Delte erfaringer i grupper: Hvilke forventninger har jeg som mor/far til hva skolen kan gjøre for mitt barn. Hvilke forventninger har skolen til meg som foresatt. Hvilke forventninger skal jeg ha til meg selv som mor/far.

30.10.2014: Foreldrenes rolle- skolenektingsatferd på hjemmebane v/ PP-rådgiver. Familier i motbakke? Hvordan påvirker dette meg, oss og barnet? Hvordan møter jeg barnets opplevelse av en vanskelig skoledag? Muligheter, styrker, risikofaktorer, og opprettholdende faktorer? Hvordan lar jeg barnet mitt medvirke og dele sine erfaringer? Forholdet mellom årsaker til vansker med å gå på skolen, og hvilke faktorer som bidrar til å styrke fraværet. Hvordan kan vi bidra til å svekke fravær og øke fremmøte? Delte erfaringer i grupper: Foresatte diskuterte sine forventninger til skolen, til seg selv og til eget barn. Hvordan kan vi som foresatte lære av hverandre og være støtte for hverandre. Hvordan skal vi utfordre barna på det de synes er vanskelig, hvor vondt kan/vil vi tillate at det gjør å måtte gå på skolen? Erfaringsutveksling om opprettholdende faktorer hos oss som foresatte, og på skolen.

05.11.2014: Hva er fremmøteplaner og hvordan arbeide systematisk v/ PP-rådgiver. Delte erfaringer i grupper: Hva kan jeg gjøre for at samhandlingen/samarbeidet med skolen skal forbli som det er. Hva kan jeg gjøre for at det skal endres. Hva forventer jeg at skolen skal gjøre for å bedre samhandlingen, og møte mitt barn på en måte som får barnet til å ønske å gå på skolen. Våre gjensidige forpliktelser. Hva kan jeg som foresatt forvente av mitt barn, mitt barn er hovedpersonen for endring. Det ble også drøftet hva foresatte kan gjøre for å bedre sitt barns situasjon, samt barnets eget ønske om å komme tilbake til skolen, «elever som står i veien for seg selv», hva skal skolen gjøre for å møte elevene sammen som gruppe og enkeltvis, og sist men ikke minst, barns medvirkning.

20.11.2014: Vi oppsummerte arbeidet og orienterte om oppfølging våren 2015. Vi ba om tilbakemelding på hva de tenkte om skole-hjem samarbeid og forventninger til dette, hvordan de tenkte at skolen burde følge opp barnet videre, hva de forventet av tilpasset opplæring og hvilke tiltak som bør iverksettes når foresatte har bekymringer for sønn/datter eller det oppstår problemer. Nedenfor gjengis noen av svarene vi fikk.

Hvilke forventninger har dere til skolen om skole-hjem samarbeid

- Raskt svar fra skolen på tilbakemeldinger fra foreldrene
- Skolen melder til foreldrene dersom barnet har vært utsatt for spesielle hendelser
- Bedre tid til foreldresamtaler- lengre tid
- Foreldresamtaler 4 ganger årlig
- Informasjon på nettet
- Ta foreldrene på alvor, la oss få medvirke og bli respektert

- Tilbakemeldinger på hverdagsproblemer
- Lærer ringer og/eller sender sms om avtaler som er gjort på skolen
- Skolen tilbakemelder om urovekkende prestasjoner, forandringer de observerer hos barnet mitt osv.
- Vi vil ha rask tilbakemelding om det er noe barnet mitt har gjort positivt eller negativt
- Godt å få gode tilbakemeldinger også, ikke bare en telefon eller mail når det er noe negativt
- Vi prøver å gjøre så godt vi kan, men noen ganger føler jeg at de gjør det de kan for å legge skylda på xxx og oss, at de liksom ikke har noe ansvar. Godt å få oppklart at skolen også har et ansvar
- Vi vil ha oversikt over hvor vi kan få hjelp
- IOP oppfølging, IOP som et verktøy. Elev og foresatte medvirkning
- En forventningsavtale som foreldre og skoleansatte til det beste for elevene ville vært topp

Hvordan tenker dere at skolen skal følge opp sønn/datter

- Positive tilbakemeldinger- ikke bare negative- det vil både barnet og vi vokse på
- Møte eleven med respekt og på en måte som får eleven til å oppleve å bli sett og hørt og tatt på alvor, elevsamtaler
- Unngå vurderinger av elevene basert på om lærer liker/misliker en elev
- Vær positiv når eleven kommer på skolen selv om han/hun kommer for sent, eller har vært borte uten gyldig grunn
- Unngå kjeft og anmerkninger- det er demotiverende
- Sette i gang tiltak, fleksibilitet i tiltak, unngå å ri prinsipper
- Engasjerte lærere
- Koordinert oppfølging, og tiltak. Alle lærere må få beskjed dersom spesielle tiltak iverksettes, og/eller hvordan man tilnærmer seg en elev, er avtalt
- Bedre kunnskap om IOP, ordinær undervisning og spesialundervisning sett under ett
- Bedre klasseledelse, læringsmiljø og elevmedvirkning der elevmedvirkning tas «på alvor»

Hva tenker dere er viktig ved tilpasset opplæring

- Samordne ordinær opplæring, tilrettelagt opplæring og spesialundervisning for de med enkeltvedtak, slik at elevene slipper å følge opp alt
- Kan tilrettelegge og ha evne til å tenke utradisjonelt
- Samarbeid med barn og foreldre vedrørende gruppesammensetninger
- Forventer å bli tatt seriøst når foreldre/elev uttrykker synspunkter på gruppesammensetninger
- Lærere som samhandler rundt mitt barn
- Setter inn tiltak for elever som har for høye forventninger til seg selv
- Tilpasset forventninger faglig og sosialt, elevmedvirkning og vurdering
- Tilpass lekser, innleveringer osv.
- God inkluderende klasseledelse
- Informasjon om hvor vi kan ta kontakt ved behov, og fremgangsmåte

Hva tenker dere skolen bør gjøre når det oppstår problemer og bekymringer

- Ta foreldrenes bekymring på alvor
- Gi god informasjon og veiledning
- Tilrettelegge det fysiske og det psykososiale miljøet
- Involvere rektor/avdelingsledere mye tidligere. Jeg har nå erfart at de ønsker å hjelpe oss, så de burde vært «koblet på» mye tidligere
- Sørg for kunnskap om ulike vansker barn kan ha- være forståelsesfulle
- Ha klare rutiner for hva skolen skal gjøre når de først tar kontakt og er bekymret for fraværet
- Settes ting i gang må det følges opp, ha klare planer om hovedmål, delmål og tiltak som skal settes i gang i samarbeidet med oss
- Unngå personifisering: håpløs lærer, håpløse foreldre, håpløst barn osv.
- Innhente hjelp med spisskompetanse, still krav til hjelpere og oss
- Positivt at vi blir kalt inn til samtale, og at det ikke «bare» blir ringt oss for å formidle at bekymringsmelding blir sendt barnevern. Vi vet at det er skolens ansvar å melde til barnevernstjenesten ved manglende skoleoppmøte, uavhengig av om det foreligger andre bekymringer. Når det er sagt, er muligheten til samhandling og tiltak på skolen opplevd som et mer effektivt og positivt tiltak

Kompetanseheving for skolens ansatte

Følgende tema for kompetanseheving av de ansatte ble avtalt våren 2014. Høsten 2014- våren 2015 skulle følgende tema tas opp:

- Planleggingsdagen i august 2014, første del: Hva er skolenektingsatferd v/ Statped og PPT
- Planleggingsdagen i august 2014, andre del: Psykisk helse i skolen og kasus. Erfaringer fra arbeid med elev med høyt fravær, v/PPT og lærer
- 15.10.2014: Skolejus, v/ jurist Atle Larsen fra FFO Rettighetssenteret: Rett og plikt til opplæring, tilpasset opplæring og alle elevers rett til dette, opplæringslovens paragraf 9a, krav til enkeltvedtak, elevmedvirkning, skole-hjem samarbeid, elevsamtale og IOP. Tilstøtende lovverk ble trukket inn (forvaltningsloven).
- 21.10.2014: Ulike vansker barn kan ha- om utfordringer for elever med utviklingsforstyrrelser/ Tourettes syndrom v/ Statped
- 05.11.2014: Ulike vansker barn kan ha- ADHD v/ Statped
- Februar 2015: Tiltak i skolen for elever med Tourettes syndrom, OCD og ADHD v/Staped

Bakgrunn for valg av tema om ADHD, Tourettes syndrom og OCD var at skolen hadde mange elever på ulike trinn med en eller flere av disse diagnosene.

PP-rådgiver hadde i tillegg en samling for noen av lærerne på 8. trinn om hvilke utfordringer de så i møte med elever med Tourettes syndrom. Det ble også gitt veiledning i IOP arbeidet og hvordan arbeide med læringsmiljø for denne elevgruppen.

Skolens forventninger til skole-hjem samarbeid

Vi ba foresatte om å svare på spørsmål om forventninger til skolen (s.43,44). Tilsvarende ba vi noen av lærerne om å svare på spørsmål om deres forventninger til de foresatte.

Hva tenker du er de foresattes ansvar for å få elevene til å møte og være klar for en ny skoledag?

- Få eleven på skolen
- Gi beskjed om eleven ikke kommer
- Ta kontakt om det er noe de lurer på - ikke vent og samle opp
- Sende med riktig utstyr
- Svare på e-poster og sms-er

Hva tenker du er de foresattes oppgaver i et skole-hjem samarbeid

- Delta aktivt i barnets skolegang
- Delta aktivt i leksearbeid og annet skolearbeid
- Ha en åpen dialog med skolen
- Sende mail og meldinger om ting som skjer
- Sett av tid til oss

Skoleomfattende systemisk arbeid, høsten 2014- våren 2015

Parallelt med prosjektet «Tilbake til skolen» var skolen med i et prosjekt om klasseledelse. Skoleledelsen så at prosjektene kunne sees i sammenheng og utfylle hverandre.

Skolen ønsket å gjennomføre undersøkelser av skolens læringsmiljø som et supplement til arbeidet med prosjektet «Tilbake til skolen» og prosjektet om klasseledelse.

Ved første samling og foredrag i lærerkollegiet presenterte rektor et kartleggingsskjema for kartlegging av skolemiljøet, klasseledelse, samarbeid, holdninger til elever, regler og rutiner (Skolens læringsmiljø- en sjekkliste- Framework for Intervention, Birmingham, - oversatt av Anne Lise Farstad, Statped). Spørsmål som «hva synes vi fungerer bra og hva kan vi forbedre?» ble stilt. Hele lærerkollegiet besvarte spørsmålene.

Skolen ved rektor hadde ansvar for å følge opp disse temaene i høsten 2014 og våren 2015. Ny undersøkelse skulle gjennomføres etter at prosjektet var avsluttet. Dette skulle følges opp av skolens ledelse.

Individuell del- høsten 2014 – våren 2015

Arbeidet med individuelle tiltak startet i september/oktober og pågikk ut semesteret. Det ble gjennomført kartleggingssamtaler med elevene (utført av helsesøster, PPT og Statped). Det ble gjennomført samtaler med foresatte og med kontaktlærere. PPT og Statped ledet disse samtalene. Avdelingsledere deltok i lærersamtalene.

Vi benyttet i tillegg til samtaler, kartleggingsskjema for ulike vansker barn kan ha; et skjema til foresatte, et til kontaktlærere, samt et selvrapportskjema til elevene. Vi benyttet skjema for kartlegging av skolenektingsatferd og hvilke faktorer som bidro sterkest til å utvikle og opprettholde slik atferd. Skjemaene er nærmere beskrevet nedenfor på side 47.

Innhold i samtaler med foresatte

I samtaler med foresatte la vi vekt på følgende punkter:

- Omfang og varighet av skolefraværet
- Mønster i fraværet- dager, timer, uker, spesielle dager
- Når det startet- (barnehage-skole) hva kan ha vært utløsende, utvikling gradvis eller brått?
- Tidlige tegn til vegrende atferd, tidlige tegn til mistriksel og motløshet, lav motivasjon. Årsaker til dette, varighet og omfang. Tidligere løsningsforsøk
- Somatiske plager
- Sosial fungering, utestenging, mobbing/krenkelser
- Forholdet til lærer og medelever
- Faglig fungering- noen læreproblemer- lekser
- Samarbeid med lærer
- Hva gjør barnet når han/hun ikke er på skolen?
- Hvordan forholder familien seg til problemet

For noen undersøkte vi også:

- Utvikling av språk, motorikk, søvn og våkenhet, sosial atferd, forhold til søsken, familie
- Spesifikke vansker av noen slag?
- Familiehistorie
- Familiens fungering og sosial støtte
- Utvidet kartlegging/utredning

Innholdet i samtaler med kontaktlærere og avdelingsledere

I samtalene la vi vekt på følgende tema:

- Fravær, timer, dager, uker, mønster i forhold til spesielle fag, dager, aktiviteter
- Fungering sosialt, inkludering
- Faglige prestasjoner og fungering, behovet for tilrettelegging
- Lærevansker eller andre spesifikke vansker
- Forholdet til eleven (elev-lærer relasjoner)
- Samarbeidet skole-hjem- skole-elev
- Hvordan eleven forholder seg til krav, vurderingssituasjoner, egne vansker, rutiner og på skifte av lærere, vikarer
- Enkeltvedtak?
- IOP?
- Elevens reaksjoner og påvirkning på lærere
- Elevens reaksjon på fremføringer og/eller andre metoder og situasjoner for evaluering
- Læringsmiljø

- Klassemiljø
- Samarbeid lærerteamet
- Elevmedvirkning
- Lærerstøtte?
- Hva har vært prøvd ut av tidligere tiltak, hvem, hva, hvordan, hvilke og hvorfor- erfaringer (plan for gjennomføring av tiltak, mål med tiltakene og struktur og vurdering)- historien
- Forventningsavklaring
- Ønske om støtte?

Vi ga i tillegg en orientering om hva fremmøteplaner var, og hvilke prinsipper for intervensjoner de baserte seg på. Vi orienterte om kognitive tilnærminger, atferdsterapi og kognitiv atferdsterapi. Dette var mest aktuelt for lærere med elever som var helt borte fra skolen. Ellers orienterte vi om arbeidet med samhandlingsplaner (trepartssamarbeid) og hva det i praksis betød.

Innholdet i samtalene med elevene

Innholdet i samtalene med elevene tok i stor grad utgangspunkt i deres opplevelse av mulighet for å bli lyttet til/dele sine opplevelser, relasjon elev-lærere, medvirkning i planer og gjennomføring av undervisningen, vurderingssituasjoner, erfaringer faglig og sosialt, relasjon til medelever og foresatte. Fungereing faglig og sosialt. Behov?

Som støtte til samtalen og for å være sikre på at alle elevene fikk noenlunde de samme tema tatt opp, ble kartleggings skjema (YSR- Ungdommens selvrappport, se under) benyttet og gjennomført som et semistrukturert intervju, kombinert med at elevene selv leste spørsmålene og krysset av for hva de syntes passet best. Elevene fikk anledning til å utdype og komme med eksempler på ting de ble spurt om i skjemaet. En av elevene utbrøt; «Hvorfor har ingen stilt meg disse viktige spørsmålene før», og en annen elev sa «kan vi møtes og samtale om dette igjen».

Samhandlingsplaner ble introdusert da det var viktig for oss å få frem hvordan elevene så på sitt eget bidrag til endring. Det ble blant annet stilt spørsmål som:

- hva kan du gjøre for å få en bedre dag sosialt og faglig?
- om det hadde vært et kamera i klasserommet, hva ville vi sett?
- hva trenger du hjelp til?
- hvem kan hjelpe deg?
- hva vil du bli husket som, hva er viktig for deg i ditt liv?
- hva tenker du om din fremtid?

Kartleggings skjema

ASEBA systemet (Achenbach, 2001, Nøvik & Heyerdahl et al. 2002) er en standardisert kartleggingspakke som benyttes for klinisk vurdering av barn og unges psykiske helse (innehar både kompetanse- og problemområder).

Kartleggingspakken er ansett som et grundig utviklet instrument, validert og standardisert for tre ulike aldersgrupper og for ulike informanter. Vi benyttet:

- Foreldreversjon: "Child Behavior Checklist" (CBCL) for 6-18 år (skolealder),
- Læreversjonen: "Teacher Report form" (TRF) for aldersgruppen 6 til 18 år.
- Selvrapportskjema for ungdom - Youth Self Report Form" (YSR) for aldergruppen 11 til 18 år

I alle skjema inngår både spørsmål som fritid, venner, plikter, faglig fungering, arbeidsinnsats osv. i tillegg til spørsmål om ulike vansker barn kan ha.

Vi har i tillegg benyttet skjema for kartlegging av skolenektingsatferd og dennes funksjoner, SKRAS- R skjemaene (Holden & Sällman, 2010) - i omarbeidet versjon, Kvilhaug og Bredesen, 2013). Vi viser til avsnittet om *Kearneys funksjonelle modell for skolenektingsatferd* i første del av denne rapport. Foreldrene fylte ut (SKRAS-R-F), barnet selv (skjema SKRAS-R-B) og lærer (skjema SKRAS-R-L).

Arbeid med samhandlingsplaner for bedre skoledager- et trepartssamarbeid

Vårt fokus for november 2014 til og med januar 2015 endret seg fra å arbeide med fremmøteplaner (hvordan tilnærme seg en tilbakevending til skolen) til samhandlingsplaner (trepartssamarbeid) for bedre skoledag. Dette hang sammen med at de fleste elever med langvarig fravær i skoleåret 2013-14, nå kom til skolen, selv om skolenektingsatferden fortsatte hjemme, om kvelden/morgenen og i løpet av skoledagen (kom ikke til timer, gikk hjem). At elevene høsten 2014 kom til skolen, kan ha en sammenheng med endringer i rutiner for fraværsmelding og at det ble satt søkelys på problemer med fravær. I tillegg var en del av elevene med langvarig fravær i 2013-14, elever i 10. klasse. Dette en elevgruppe som ikke lengre var på skolen, og som vi ikke kunne inkludere i prosjektet.

En samhandlingsplan er en strukturert arbeidsplan tilpasset og oppdelt i forhold til hvilke oppgaver og mål elev har (utarbeidet sammen med eleven), foresatte (utarbeidet sammen med elev og foresatte) og skole (samarbeid med elev og kontaktlærer) og skal ta ansvar for hver for seg og sammen (trepartssamarbeid) (se figur 1). Spørsmål som ble stilt ved utarbeidelse av planen var blant annet:

- Elev: hva skal jeg gjøre for å stå opp om morgenen, for å komme til skolen og være der, samt for å få en bedre skoledag sosialt og faglig. Hvordan skal jeg samarbeide med foreldrene mine og med lærere.
- Foresatte: hva kan vi gjøre for at vår sønn/datter skal gå til skolen, bli der og trives. Hvordan skal vi legge til rette for en best mulig skolehverdag, samarbeide med vår sønn/datter og med lærerne.
- Kontaktlærere: hvordan skal vi best mulig møte eleven med skolenektingsatferd og andre vansker, hva kan vi gjøre av tilpasninger for den enkelte elev, hva har fungert godt, hva bør vi gjøre mer av og mindre av. Er vi godt nok kjent med elevens styrker og interesser- tas dette inn i opplæringen. Hvordan skal vi legge til rette for et godt samarbeid med foresatte og elev, samt lærerne imellom.

Hvordan kan vi samordne og sikre at informasjon tilflyter samtlige lærere som har kontakt med eleven. Det samme gjelder tverrfaglig samarbeid. Arbeid om trepartsplan/samhandlingsplan og eventuelt IOP.

Samhandlingsplanene med tiltaksforslag ble utformet basert på informasjon fra samtaler med elever, foresatte og lærere. I første «omgang» utarbeidet de tre partene sine forslag hver for seg. Foresatte fikk på en av foreldresamlingene i oppgave å fylle ut sin «del» av avtalen om trepartssamarbeid. Kontaktlærere fikk samme tilbud, men ønsket ikke gjøre dette før etter at foreldrene hadde presentert sitt. PPR og Statped kom med forslag ut fra innhentet informasjon fra samtaler, elevens subjektive opplevelse, samt informasjon fra annen kartlegging (skjema, observasjoner, supplerende tester og informasjon fra andre instanser) og informasjon fra spørsmål om foresattes forventninger til skolen og motsatt. Elevene kom med sine synspunkter og forslag til sin «del» av avtalen sammen med enten helsesøster og/eller PPR.

I perioden november 2014 til januar/februar 2015 ble de utfylte samhandlingsplanene gjennomgått på et felles møte med de tre partene i hver sak: elev, foresatte og kontaktlærer. PPR ledet disse møtene. Tilstede var også skolens rektor og avdelingsleder, helsesøster og representant for psykisk helse i kommunen (litt avhengig av hvilke elever det handlet om) og Statped.

Ansvar for oppfølging av planene, aktivitet, vurdering og evaluering av tiltak i henhold til plan og endringer i planene ble deretter overlatt til kontaktlærere med oppfølging av avdelingsledere. Rektor var ansvarlig for at dette ble gjennomført og at nødvendige ressurser og oppfølging fra ledelsen ble gitt. Elev og foresatte skulle fortsette å delta i samhandlingsmøter sammen med kontaktlærer, og ved behov helsesøster/ spesialsykepleier fra psykisk helse, eller andre fagpersoner, for eks. fra BUP. Det ble anbefalt å lage en tidfestet plan for videre samhandling i hver enkelt sak, oppfølgingsansvar og plan for aktivitet/tiltak likeså.

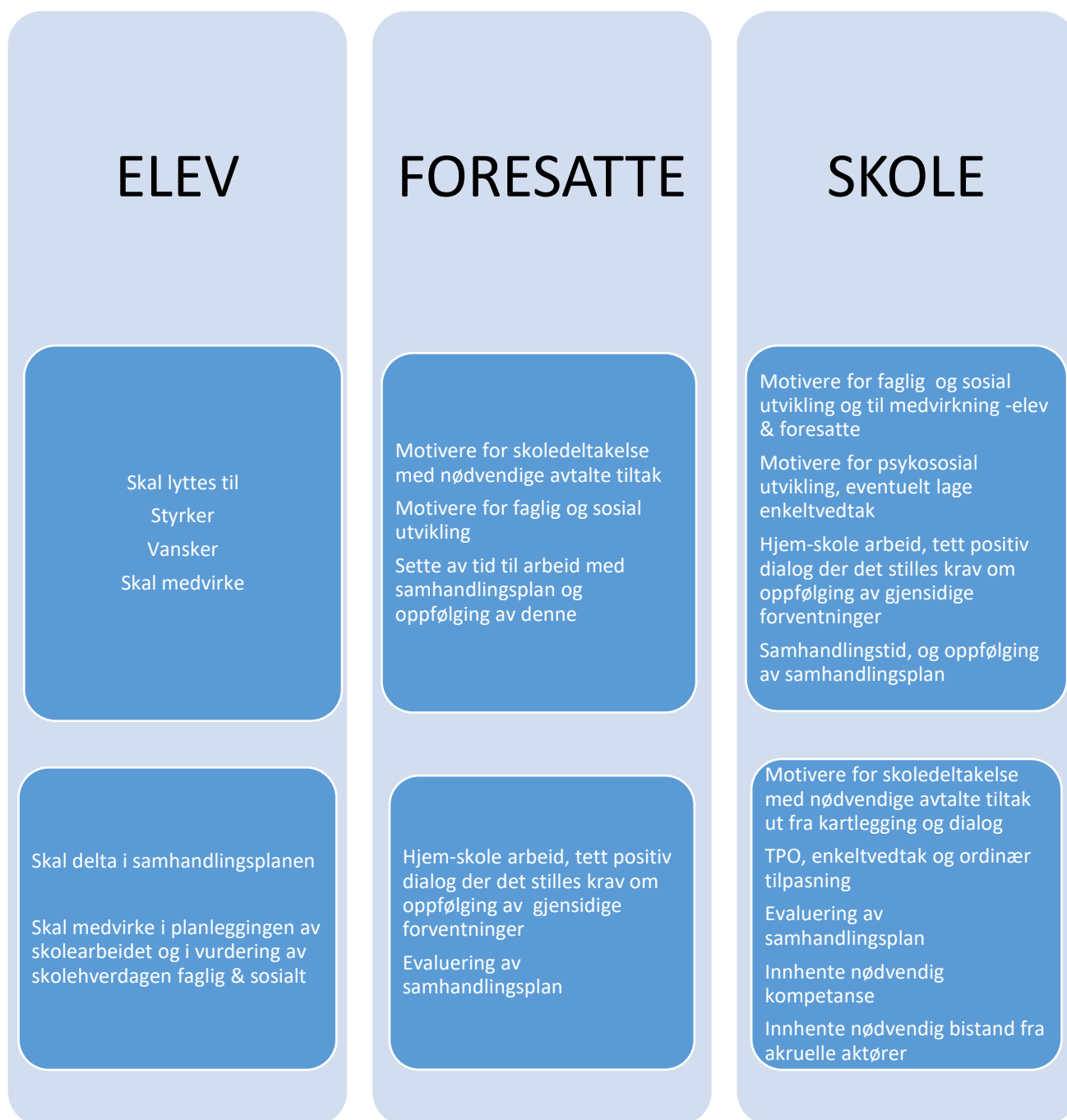

Fig 1. (Bredesen, Kvilhaug, 2015)

Oppfølging våren 2015

Prosjektets intensive fase foregikk høsten 2014. I januar-mars 2015 hadde vi avsluttet den individuelle delen av prosjektarbeidet, samt felles samlinger for foresatte og kompetanseplanen for skoleansatte.

Det var gjennomført jevnlig møter med skolen blant annet for å følge opp fraværet for elevene i prosjektet, og for å drøfte enkelt elevs individuelle utfordringer, samt hvordan disse elevene nå ble møtt på skolen. Hvordan ble samhandlingsplaner og medvirkning håndtert (elev & foresatte), lærerkollegiet sin samhandling med ledelsen, samarbeidet med tverrfaglige aktører mm.

Vi hadde kontakt per telefon med foresatte til elevene i prosjektet, og møtte med noen foresatte i løpet av våren 2015. Noen av elevene hadde fått tilbud i BUP og ble ivaretatt der, andre hadde fått nye sakkyndige vurderinger og nye individuelle opplæringsplaner. Noen elever hadde tendenser til tilbakefall og vi drøftet med foresatte mulige videre tiltak. I de tilfellene hvor foresatte ønsket det, ba vi lærere følge ekstra opp. Vi henviste flere til skolens helsesøster for tett individuell oppfølging. Noen av deltakerne sto på venteliste hos PPT og vi ba om at disse sakene ble prioritert. Andre foreldrepar ble fulgt opp av helsesøster i samarbeid med forebyggende tjeneste.

Gruppesamlinger våren 2015

I samarbeid med helsesøster ble det igangsatt guttegrupper og jentegrupper for elever i prosjektet. PPT og Statped deltok på et møte i hver av disse gruppene. Helsesøster fulgte opp videre.

Det viste seg noe problematisk å få samlet alle, blant annet på grunn av noe fravær gruppen. Dette blant annet på grunn av at enkelte lærere ikke ga beskjed til sine elever, og fulgte opp som avtalt.

Del 3: Evaluering, erfaringer og anbefalinger

Innledning

I innledningen til denne rapport redegjorde vi for bakgrunnen for prosjektet. Kort oppsummert viste vi til at det ved ungdomsskolen hadde vært altfor mange elever som ikke kom på skolen regelmessig, samt at flere hadde vært helt borte fra skolen i lengre perioder. Mange av disse elevene hadde hatt en historie med mye motstand mot skole og/ eller stort fravær.

Prosjektet har vært et «førstelinjetiltak» der hovedaktørene har vært elever, foresatte, skoleansatte med ledelse, skolens helsesøster og spesialsykepleier fra psykisk helse, og PP-rådgiver ved skolen. Ekstern deltaker var en representant fra Statped. Ideelt sett burde barnevern, barne- og ungdomspsykiatrien og representant fra kommunens avdelinger for opplæring og helse deltatt, siden arbeid med skolenektingsatferd er omfattende og krever tverrfaglige tilnærminger og tverretattlig samarbeid/samhandling. Samtidig er det viktig å vise at førstelinjen kan utføre endringsarbeid i påvente av innsats fra andre aktører, samt at fokus på fravær og gode rutiner for arbeid med fravær er blant de mest sentrale forebyggende tiltak man kan iverksette og som ser ut til å gi gode resultater. Vi vil berøre dette i våre betraktninger til slutt i denne rapporten.

I rapportens del 1 gjennomgikk vi teori om skolenektingsatferd, i del 2 hvordan prosjektet har blitt gjennomført, samt hvilke mål vi hadde for prosjektet.

I denne delen vil vi beskrive tilbakemeldingene vi har mottatt fra foresatte, elever og skoleansatte på de ulike tiltakene som ble satt inn i forhold til skolen som helhet, foresatte som gruppe og i forhold til elevene på skolen og elevene i prosjektet. Vurderingene er kvalitative vurderinger og vi kan bare anta at noen av endringene vi har sett kan henge sammen med tiltakene. De kvantifiserbare resultatene vi kan vise til, er skolens fraværsoversikt for elevgruppen. En svakhet ved disse oversiktene var usikkerhet vedrørende føring av forsentkomming til timer versus timefravær. Det var eksempler på at elever hadde vært i timen, men av ulike grunner var kommet for sent, samtidig som fraværet ble meldt som timefravær. I noen av tilbakemeldingene på fraværet har det også vært uklart om fraværet har vært gyldig eller ugyldig.

Alle elevene som deltok, 11 gutter og jenter, har mottatt egen individuell rapport. Vi har vært forsiktige med å gjengi for mye av tilbakemeldingene fra elevene og deres foresatte av hensyn til personvernet.

Vi vil i tillegg beskrive hvilke tilbakemeldinger rektor/ledelsen ved ungdomsskolen har gitt på hvordan prosjektet skal følges opp og hvilke endringer i rutiner ved skolen som prosjektet har inspirert til. Prosjektet har fått noen ringvirkninger i kommunen generelt og disse vil også bli nærmere beskrevet.

Til slutt vil vi trekke frem noen av våre betraktninger rundt hva som er sentralt for arbeid med skolenektingsatferd og ugyldig elevmotivert fravær.

Systemrettede tiltak

Informasjon om prosjektet og fellessamlingen i Kommunehallen

Alle foresatte fikk informasjon om prosjektet og de nye rutinene for fraværsmelding og oppfølging. Tilbakemeldingene fra de foresatte var stort sett positive og endringene ble sett på som fornuftige. Det ble også gitt en innføring i hva ugyldig elevmotivert fravær er og hvordan skolenektingsatferd kan utvikles og opprettholdes. Mange foresatte ga uttrykk for at de var glade for at skolen nå satte fokus på dette fenomenet.

Fellessamlingen i Kommunehallen (kick-off) ble i hovedsak positivt mottatt av foresatte, elever og skoleansatte. Andre ansatte i kommunen med ulike oppgaver i forhold til barn og unges oppvekst, helse og opplæring var invitert, men få så ut til å ha hatt anledning til å komme.

Nye rutiner for fraværsmeldinger og oppfølging

Forskning har vist at risiko for utvikling av skolenektingsatferd øker ved uklare rutiner for melding og oppfølging av fravær, gyldig som ugyldig. Vi viser til rapportens del 1. Dette prosjektet startet med endringer i rutiner for fraværsføring og oppfølging av dette. Vi redegjorde for de nye rutinene i del to av rapporten (side 41). Kort oppsummert, fravær skal meldes skolen om morgenen for første fraværsdag og av foresatte. Dersom skolen ikke har mottatt melding innen ca. 15 til 20 minutter, vil foresatte motta en oppringing fra skolen.

Tilbakemelding fra rektor er at ordningen har fungert bra, og generelt sett har fremmøte på skolen blitt forbedret. Fraværet for elevgruppen i prosjektet gikk ned og de fleste kom til skolen hver dag fra og med skolestart 2014.

Foresatte har vært positive til ordningen, med få unntak som at noen syntes det var litt masete å skulle melde skolen innen 15 til 20 minutter og at det på noen dager var vanskelig å komme igjennom til sentralbordet. I startfasen kunne det variere noe på tiden som gikk fra lærer noterte at en elev ikke var kommet til det ble gitt beskjed til kontoret. Det hendte at foresatte som allerede hadde gitt melding om fravær ble ringt opp oftest på grunn av «glipp» i melderutinene.

Det ble i løpet av skoleåret foretatt noen justeringer i hvordan foresatte kunne melde om fravær, særlig i perioder hvor det var mange elever borte samtidig pga. sykdom (omgangssykeperioder, influensaperioder).

I løpet av høsten 2014 syntes imidlertid fraværsrutinene å være godt innarbeidet hos alle skoleansatte ved ungdomsskolen, og rektor minner alltid de foresatte om rutinene på foreldremøtene.

Skolens nye fraværsrutiner vil ifølge rektor bli nøye vurdert og fulgt opp. Lærere skal følges opp og støttes slik at de så tidlig som mulig skal oppdage bekymringsfullt fravær og det skal være rutiner for hvordan dette skal tas opp.

Kunnskaper om skolenektingsatferd og ulike vansker elever kan ha

I en del av prosjektet har vi fokusert på å høyne kunnskapen blant skoleansatte om skolenektingsatferd generelt, hvordan identifisere tidlige tegn og å rette fokus mot faktorer som kan bidra til å opprettholde slik atferd. Dette har også vært tema på samlinger for foresatte på kveldstid, men da med større vekt på de konkrete erfaringene de foresatt hadde gjort (vi viser til avsnittet som tar opp tilbakemeldinger fra samlingene for foresatte til elever i prosjektet, under).

Vi har også for skoleansatte hatt fokus på tema som retten til nødvendig rådgivning, elevmedvirkning, fokus på rettigheter, samt skolens ansvar for et emosjonelt trygt arbeidsmiljø og tilrettelagt opplæring.

Det har vært tre forelesninger om ulike typer vansker barn kan ha. Fordi mange av elevene ved skolen hadde ADHD og Tourettes syndrom ble det gitt forelesninger om temaet spesielt, etter skolens ønske. Forelesningene har vært åpne for alle som har vært aktive i prosjektet (foresatte og elever har hatt egne tilbud). I tillegg ble forelesningene gitt som tilbud til alle ansatte i PPT, barnevern, helsetjenester og andre samhandlende tjenester i kommunen. Forelesningene gikk på ettermiddagene (fra kl 14.00) og det viste seg at få av de ikke- skoleansatte valgte å benytte seg av tilbudet.

Skoleansatte har meldt tilbake at dette var viktig og positiv bruk av tid. Effekten av slike forelesninger er imidlertid vanskelig å vurdere.

Klasseledelse og forebygging av utvikling av skolenektingsatferd hos elever

Parallelt med prosjektet «Tilbake til skolen» deltok skolen i et prosjekt om klasseledelse. Skolen anså at dette var prosjekter som de kunne se på som utfyllende til hverandre. Undersøkelser har vist at god klasseledelse har betydning for elevenes trivsel og opplevelse av trygghet i hverdagen. Svak klasseledelse ser ut til å ha innflytelse på fravær og kan bidra til utvikling av skolenektingsatferd. Vi viser til del 1 i denne rapport.

Skolen ønsket som en del av sitt arbeid å kartlegge skolens læringsmiljø og benyttet i den anledning et spørreskjema egnet for slik kartlegging.

I rektors oppsummering av svarene på undersøkelsen kom det frem at skolen burde arbeide videre med tilbakemeldinger til elever, ulike belønningssystemer og med å utvikle tydelige og klare føringer for formidling av skolens verdier og holdninger. Lærere opplevde at skolens ledelse distanserte seg og overlot for mye til den enkelte lærer/kontaktlærer. Det ble nevnt at det var for få aktivitetsmuligheter for elevene, samt at noen grupper ved skolen var for store til å kunne være funksjonelle.

For få aktivitetsmuligheter for elevene i friminutt ble tatt opp på en av samlingene for de foresatte. De foresattes ønsker om en skolegård med flere muligheter for aktivitet, at alle elevene måtte være ute i friminuttene, at de voksne rullerte på å samtale med elevene og ikke bare med hverandre. De foresatte ønsket at de voksne skulle være med i aktiviteter, de ønsket seg et hyggeligere fysisk miljø på skolen, samt ønsket en mulighet til å få kjøpt lunsj. Disse synspunktene harmonerte delvis godt med læreres svar på spørreundersøkelsen om skolemiljøet.

Skolens ledelse ved rektor skal basert på disse tilbakemeldingene, lede det videre arbeidet med utviklingen av klasseledelse og skolemiljø.

Samlinger på kveldstid for foresatte til elever i prosjektet, samt foresattes synspunkter på skole-hjem samarbeid og medvirkning

Et tilbud om samlinger på kveldstid for de som hadde meldt seg til prosjektet ble verdsatt. Erfaringer viser at foresatte ofte føler seg alene om det å ha et barn som ikke vil på skolen, uansett grunn. Manglende skoleoppmøte påvirker hele familien. Foresatte trengte tid til å dele erfaringer, samt til å motta nødvendig bistand og informasjon. Samlingene ble derfor av mange vurdert som avgjørende for økt innsikt i problemfeltet og økt engasjement for å endre situasjonen, samt å se hvilket ansvar de selv hadde for å endre egne barns motivasjon for regelmessig skolefremmøte. Det er til syvende og sist eleven som må ville ha endring, men støtte av de voksne er avgjørende.

De foresatte fremhevet at de i tillegg fikk dele erfaringer med hva som kan være vanskelig, hvor informasjon kunne innhentes, rettigheter, hvordan man kan få mer utredning og hjelp, hvordan barna tydeligere kunne bli sett av lærere og hva deres bidrag i den sammenheng kunne være, samt hvordan skolen kunne samarbeide med foresatte. De foresatte så hvilke krav til samhandling som ble stilt, og hvordan de kunne se på situasjonen som et felles problem som må løses i fellesskap.

De foresatte ga uttrykk for tanker og forventninger til skolen, noe som ble videreformidlet til prosjektgruppa og der det passet, tatt med i de individuelle samhandlingsplanene som ble utviklet. I den anledning gav de uttrykk for at de tidligere ikke hadde opplevd å ha blitt tatt på alvor, fått medvirke og bli respektert i arbeidet med barnets manglende skoleoppmøte. Størst ønske hadde de for at andre i samme situasjon skulle få tidligere bistand og støtte, samt oppleve at samhandlingen rundt eleven i sentrum skulle bli tatt på alvor. Det ble vist til behovet for lærere med økt psykososial kompetanse, som hadde kjennskap til skolenektingsatferd, og som gav tilbakemelding om positive elevhendelser og ikke bare negative. Det å få barnet videre henvist til PPT er viktig, men det ble gitt kritikk på lang venteliste hos PPT.

Til tross for alle deltakerne ønsket å stille på hver samling, hadde ikke alle anledning til dette. Noen foreldrepar møtte opp hver gang, andre byttet på å delta. Noen uteble på to av seks samlinger. En uteble halvparten av gangene.

Oppsummert viste tilbakemeldingene at samlingen hadde hatt stor verdi ikke bare for å øke barnets skoledeltakelse, men også at situasjonen hjemme var blitt mer harmonisk. På siste samling uttrykte deltakerne at dette var et tilbud som mange

flere burde deltatt på. Mange ga uttrykk for at de hadde ønsket at tilbudet skulle fortsette våren 2015, men dette ble det dessverre ikke anledning til siden prosjektperiodens aktive del var planlagt til å vare ut januar-mars 2015.

Skolens tilbakemeldinger om utviklingen av skole-hjem samarbeid

Skolen ga uttrykk for sine forventninger til skole-hjem samarbeid.

Vi hadde forventet at noen ville ha nevnt foresattes ansvar for å legge til rette for at eleven skal være mottakelig for læring og i den forbindelse ta opp problemer med trette elever og sultne elever. De foresatte har ansvar for å få barnet i seng, og sørge for enkle og fornuftige retningslinjer for å oppnå god søvn. Flere av elevene som deltok i prosjektet slet med søvnen nettopp fordi de var tilgjengelig på facebook, besvarte sms, og var tilgjengelige på pc/ipad hele natten. Mange spiste ikke frokost, eller de hadde ikke mat til lunsj.

Tverrfaglig og tverretatlig samarbeid

På ulike nivåer har vi sett at det har vært positivt å belyse holdninger til rettigheter, elevmedvirkning, foresatte, samt relasjonene mellom foresatte- skoleansatte, elev-lærer, skoleledelse og lærere, samt skole, foresatte, elev og samhandlende tjenester.

I innledende fase av prosjektet tok vi opp hvordan samhandlende tjenester opplevde at skolenektingsatferd ble håndtert av skolen som institusjon. Vi så på hvilke muligheter og begrensninger det var for samhandling tverrfaglig og tverretatlig.

Det kom meldinger fra barnevern og BUP at det var bekymring for skolefravær knyttet til noen elever ved skolen. Samtidig viste det seg at disse tjenester ikke hadde anledning til å delta i prosjektet, ei heller ønskede representant fra kommunale etater for opplæring og helse.

Vi må oppsummere med at deltagelse fra helsesøsters og spesialsykepleier fra psykisk helse i kommunene har vært av stor betydning og samtidig vært prosjektets tverrfaglige/ og tverretatlige alibi. Utover dette har det primært vært skoleansattes, foresattes og elevenes medvirkning som har drevet frem endringer i holdninger og atferd. PP-rådgiver og Statped har vært aktive støttespillere i arbeidet høsten 2014 og til utpå våren 2015.

De øvrige samhandlende tjenester kom først med som aktive støttespillere for skolen mot slutten av våren 2015.

Individrettede tiltak

Generelle funn fra den individuelle kartleggingen

Gjennom kartleggingen fikk vi avdekket at flere elever hadde utfordringer med læring, oppmerksomhetsvansker, atferdsvansker, sosiale vansker og emosjonelle vansker. Det var en sammenheng mellom skolenektingsatferd motivert av å gjøre andre mer attraktive ting enn skole, og atferdsproblematikk, oppmerksomhetsproblemer og lav motivasjon for skolefaglig læring.

Det var også en sammenheng mellom skolenektingsatferd motivert av å unngå ubehag forbundet med skole og unngå ubehag forbundet med å bli evaluert, og lav selvtillit, nedstemthet, atferdsproblemer (hjemme) og angst forbundet med skole og/eller andre steder. I noen familier var det utfordringer i hjemmet og samarbeidsproblemer mellom foreldrene. Disse resultatene samsvarer med funn fra norske og internasjonale studier av hvilke faktorer som bidrar til skolenektingsatferd, vi viser til del 1 i denne rapport.

Mange av elevene i prosjektet hadde en historie med mye motstand mot skole og stort skolefravær helt tilbake til tidlig skolealder. For noen elevsaker viste det seg ikke nok å kun endre eksisterende praksis for fraværsmeldinger, oppfølging av fravær, påvirkning av skoleansattes holdninger til fravær, samhandlingsplaner og igangsette tilrettelegging i skole og i hjemmet mm. Det ble nødvendig å få noen elever henvist til BUP eller til andre spesialister innen helse. Noen elever kom inn til Statped for en test av oppmerksomhet og aktivitetsnivå.

Samhandlingsplanene - trepartssamarbeidet

Vi har erfart at det er mye å hente på økt medvirkning og styrking av relasjon lærer-elev, medvirkning fra elev og foresatte, samt økt innsats på skole-hjem samarbeid og bedre rutiner for dette. Vi viser til opplæringsloven, barneloven, grunnloven og barnekonvensjonen.

Elever meddelte at kartleggingssamtalen og den tette oppfølgingen gjennom prosjektet har vært viktig for dem. Samtalene med helsesøster/PPT likeså. Elevenes mulighet til å dele sine opplevelser og medvirke, samt deres engasjement, overrasket både foresatte og skoleansatte. Enkelte elever som over tid hadde vist sterk motvilje mot alt som hadde med skole å gjøre, som tidligere ikke hadde villet delta i samtaler på skolen, kom til møtet om samhandlingsplanen og deltok aktivt med sine meninger og synspunkter.

En elevs svar på bakgrunnen for den økte skoleoppmøte var som følger: «Tidligere var det foreldrene mine som bestemte og maste om hva jeg skulle, burde og måtte, nå er det jeg som bestemmer over min fremtid. Skal jeg bli til noe må jeg gå på skolen. Jeg sover bedre også. Slår av pc-en kl 22, før sto den på hele tida». En annen elev uttalte: «Når jeg får være med å påvirke skolehverdagen min, da blir det litt lettere å gå på skolen også. Vet litt mere om hva som møter meg nå også. Flere

av de voksne hilser». Tilslutt meddelte en elev: «tror noen av lærerne prøver å være litt hyggeligere mot meg- de bryr seg litt mere liksom, eller de er i alle fall mindre klagete om du skjønner- de spør meg litt mere nå, og hjemme der er det roligere».

Når det gjelder oppfølging av foresatte ble tiden vi brukte på de individuelle samtaler fremhevet som viktig, samt oppfølgingsamtaler underveis. De foresatte ga uttrykk for at det hadde vært positivt at vi tok oss tid til flere samtaler ved behov, god tid til å forklare resultatene på de utfylte kartleggings skjemaene, ekstra oppfølging med tester, ga skolen konkrete råd vedrørende tilrettelegging/spesialundervisning og at vi hjalp de som hadde behov for det, å bli henvist videre til utredning i BUP. Enkelte foresatte vegret seg i starten mot å delta på disse samtaler og å fylle ut skjema, men ga uttrykk for at det hadde vært uheldig positivt da de endelig kom i gang og at de satte pris på at vi ikke hadde gitt dem opp. Alle foresatte fikk individuell oppfølgingsamtale pr telefon våren 2015, noen hadde vi møter med. Disse samtaler ble meddelt som viktige, fordi de her ble minnet om hva det var de skulle gjøre og oppmuntret til å fortsette. Undersøkelser har vist at hyppig dialog med foresatte har ført til økt oppslutningen om og gjennomføring av inngåtte avtaler. Vi viser til rapportens første del.

Oppsummert kan vi si at samhandlingsplanene eller trepartssamarbeidet som vi også har kalt det, viste seg å være avgjørende for endring av atferd og holdninger hos eleven, foresatte og skoleansatte. Oppsummerende kan vi si at dette ble et av de mest sentrale virkemidler for endring. Vi ser at slike samhandlingsplaner kan være en av flere intervensjoner som bør settes inn ved første tegn til mistriivsel og ugyldig elevmotivert fravær, og på den måten hindre utvikling av skolenektingsatferd og av fastlåste situasjoner.

I de elevsakene der kontaktlærer i tett dialog med hjemmet, fulgte opp og vurderte samhandlingsplanen, viste den seg å ha størst effekt over tid. Både økt skoledeltakelse, elevmedvirkning, samt foreldrenes trygghet i å stå i de situasjonene de før hadde opplevd som utfordrende, ble bedre ved at kontaktlærer fulgte tett opp. Dialogen skapte større trygghet, samt raskere tiltak siden åpenheten var større både fra elev, foresatte og skolen. Dessverre var ikke alle kontaktlærere like aktive i å følge opp planene.

Fravær hos elvene i prosjektet

Fraværsutvikling høsten 2014 og overgang til 2015: Blant elevene som av foresatte ble meldt til prosjektet var minst halvparten på skolen hver dag i det prosjektet startet. Problemet for disse var trivsel og følelsen av ikke å være gode nok, manglende mestringsopplevelser, ubehag som ble uttrykt som sterke protester om morgenen før de skulle på skolen eller om kvelden når de skulle i seng. Noen av disse hadde fravær i timer, deler av skoledagen, forlot skolen i løpet av dagen og kom ofte for sent.

Med bakgrunn i at det var så få elever med i prosjektet kan vi kun vise til observerte endringer i gruppen sett under ett. I løpet av høsten og ved overgang til 2015 fikk vi tilbakemelding om at de fleste var stabil tilbake på skolen, hadde redusert

forsentkomming og timefravær. Lavest fravær ble registrert i perioden oktober-november og dette sammenfalt med perioden da prosjektet var inne i sin mest intensive fase.

Dessverre så vi en liten økning av fraværet utover våren 2015. Denne økningen kom samtidig med at intensiteten i prosjektoppfølgningen var blitt lavere.

Oppsummering av tilbakemeldingene

Tilbakemeldingene har vist at økt kunnskap om rettigheter, endring av melderutiner for fravær, fokus på elevmedvirkning, foresattes medvirkning og samlinger med erfaringsutveksling har vært blant de tiltakene som har ført til flest positive kommentarer.

Tett skole-hjem samarbeid med et positivt fokus og hvor gjensidig avklaring av forventninger til hverandre er i fokus, bør fortsatt ha høy prioritet på skolen. Dette blant annet fordi tilbakemeldingene fra foresatte konkluderer med at skolen på dette området har noe å jobbe videre med.

Lærersamlinger, samtaler med aktuelle lærere og avdelingsledernes tettere oppfølging av lærere som hadde elever som var med i prosjektet, har ifølge rektor samlet sett bidratt til en positiv utvikling.

Elevene satte fokus på relasjon lærer-elev og at man følte seg sett hver dag. Det å bli positivt mottatt når man kommer på skolen, selv minutter eller timer for sent, var positivt. Det ble ytret ønske om at fremføringer og evalueringsmøter måtte planlegges i fellesskap.

Til slutt meddelte elever at fokus på deres rett til medvirkning har spilt en meget sentral rolle for deres utvikling og for at de fleste av dem nå var stabilt tilbake på skolen. De har på en måte skjönt at de ikke kan fortsette «å stå i veien for seg selv».

Skolens og kommunens planer for videre arbeid

Etter at den intensive delen av prosjektet var fullført i februar/mars 2015, tok skolen ved rektor og avdelingsledere i samarbeid med helsesøster over videreføringen av arbeidet i prosjektet, samt ansvaret for planlegging og gjennomføring av nye tiltak.

Rektor har deltatt på rektormøter i kommunen og på disse møtene formidlet arbeidet i prosjektet og fått gjennomslag for mer støtte til viktige tiltak for forebygging og «behandling» av skolenektingsatferd. En del tiltak er tenkt at bør bli kommuneomfattende.

For skolen og kommunen synes følgende spørsmål å være viktige å stille til alle i skolene i kommunen.

- Hvordan opplever elevene på ulike trinn at skolenektingsatferd blir håndtert av skolen?
- Hvordan opplever foresatte på ulike trinn at skolenektingsatferd blir håndtert av skolen?
- Hvilken rolle vurderer skolens ledelse at lærerne har i å møte elever som har manglende skoleoppmøte?
- Hvilke konkrete oppgaver mener skolens ansatte ligger innenfor skolens rammer?
- Hvilke dilemmaer står lærere og skoleledelse overfor i en pedagogisk håndtering av manglende skoleoppmøte?

Skolens planer videre

Rektor har satt som mål for sin skole at «ingen får lov til å slippe unna nå – de voksne skal være påskrudd hele tiden». Planen videre er at alle ansatte skal føle seg forpliktet til å følge opp, og at de samarbeidende tjenestene skal bistå skolen slik at de gode erfaringene fra prosjektet videreføres. Prosjektet avdekket at det var mangelfulle rutiner for registrering av gyldig og ugyldig dags- og timefravær, årsaker, mønster, utvikling og håndtering av dette. Gjennom prosjektet er dette endret ved skolen og skal videreutvikles.

Rektor har meddelt at etter prosjektslutt har kommunen fått LOS-midler etter søknad til Buf-etat. Midlene skal dekke 50 % av utgiftene til ungdomsskolen sin satsing på forebygging og videreføring av arbeidet med elever med skolenektingsatferd. Skolen har avsatt 30 % av rådgiverstillingen (skole-LOS). Kommunen har avsatt 20 % av lønnsmidlene til familieveileder (foreldre-LOS) til dette arbeidet. Los-midlene dekker også en 50 % stilling ved ungdomsskolen til det direkte arbeidet med fraværet og meldinger om dette (elev-LOS). Elev-losen er den som tar imot fraværsmeldingene og fører disse inn i et system for oppfølging. Personen følger også opp dem som ikke melder inn fravær på morgenen. I tillegg skal vedkommende ha samtaler med enkeltelever, og bistå oppfølgingen av «tilbakekomst» for elever som har vært lenge borte. Disse midlene varer ut 2016. Skolen følger opp sakene i ukentlig fast møte hvor "losene" deltar sammen med PPT, skolens ledergruppe, helsesøster og psykisk helse.

Tema skolenektingsatferd er blitt fast post på det ukentlige elevoppfølgingsmøtet på skolen. Ikke uventet ser det ut til å være en sammenheng mellom skolenektingsatferd og andre utfordringer elevene kan ha. Det er ofte de samme elevene som også på andre måter kan være utfordrende for systemet rundt eleven.

Det er igangsatt faste møter for anonyme drøftinger med samarbeidende instanser om bekymringer skoleansatte har om noen av elevene. Planer for videre samhandling rundt disse elevene, ansvarsområder, mandat mm er under arbeid. Dato for når dette arbeidet skal være ferdigstilt og legges frem, var ikke fastsatt ved siste kontakt.

Etter at prosjektet ble avsluttet, fikk ungdomsskolen prøvd ut de nye rutineene for oppfølging av fravær på en elev som ikke hadde vært med i prosjektet. De erfarte at en avgjørende faktor for å lykkes, var å komme i gang med en gang de så tegn til skolenektingsatferd.

Et tema som var oppe til diskusjon i planlegging og gjennomføring av prosjekt var behovet for at det ble laget en presentasjon av ungdomsskolen som kunne deles ut til alle foresatte og elever ved skolestart hver høst. I denne tenkte vi at foresatte og elever skulle finne skolens mål, verdier, holdninger og forventninger til elever, samarbeid med hjemmet og skolens egen innsats for et godt psykososialt miljø. De skulle finne regler og rutiner for melding og oppfølging av fravær, hva som kunne være tegn til problematisk fravær og rutiner for å reagere på dette så tidlig som mulig. Skolens handlingsplaner for utvikling av fysiske, organisatoriske og psykososiale rammer for virksomheten, skulle inkluderes i et slikt dokument. Videre at arbeid med psykisk helse og hvem på skolen som kunne kontaktes for spørsmål og hjelp, samt en presentasjon av fagpersoner fra andre tjenester tilknyttet skolen. Helsesøster som en særdeles sentral person skulle fremheves. Da prosjektet ble avsluttet våren 2015, var ikke arbeidet med en slik presentasjon i gang, men rektor ville arbeide videre med planene. Når det gjelder IOP arbeid, utarbeidelsen av nye planer, og veiledning til skolen skulle dette følges opp videre av PPT. Det samme gjelder henvisningskjemaet til PPT, pedagogisk rapport.

Endringer i kommunens praksis for registrering og oppfølging av fravær, forebyggende innsatser

De nye rutineene for melding om fravær og oppfølging av dette har vært tema på rektormøter i kommunen. Hensikten har vært å få i gang felles rutiner for alle skolene i kommunen. Forebyggende arbeid krever i tillegg tett dialog med elev og foresatte og et samarbeid mellom elev- foresatte-skole. Jo tidligere man igangsetter rutiner for forebygging av utvikling av skolenektingsatferd, jo bedre. Rutiner og praksis er vanskelig å få forankret i alle ledd uten en overordnet styring fra kommunens øverste ledelse.

Våre vurderinger og anbefalinger

Prosjektet skulle avsluttes etter lagt prosjektplan i løpet av våren 2015. Den intensive fasen av prosjektet strakk seg fra august 2014 til februar/mars 2015. Oppfølgingsarbeidet foregikk resten av våren 2015 og ble avsluttet med en presentasjon av prosjektet på et rektormøte i kommunen.

Etter vår vurdering er det positivt at prosjektet har vært tema på rektormøte i kommunen og at det har vært fokus på manglende skoleoppmøte også på de andre skolene. Skolenektingsatferd er ikke noe som starter i ungdomsskolen. Flere av deltakerne i prosjektet hadde vist tegn til skolenektingsatferd også før de startet på ungdomsskolen, og allerede i barnehagen.

Vi anser det som avgjørende for videre arbeid at de utvikles en felles forståelse for hva skolenektingsatferd er, at den har mange uttrykk og sammensatte årsaker. Holdningsmessig er det avgjørende at man går fra negativ omtale av elever eller deres familier til å arbeide med faktorer som bidrar til å utvikle og opprettholde skolenektingsatferd og faktorer som bidra til å endre negativ atferd til positiv.

Fravær, gyldig som ugyldig bør diskuteres. Det bør være lik behandling av permisjonssøknader i kommunen. Vi har erfart at for liberal praksis kan føre til at en positiv innstilling til at det er viktig å møte på skolen, kan svekkes. Felles førende rutiner for kommunen for melding om fravær og oppfølging av fravær, bør utvikles.

I samarbeid med skolen/reaktor har vi kommet til at det er noen områder som ser ut til å være avgjørende i arbeidet med forebygging av negative holdninger til skole og i arbeid med å få til stabilt fremmøte og økt trivsel.

Vi vil anbefale at det fokuseres på:

Fravær og oppfølging

- Fravær som eget punkt på ulike henvisningsskjemaer
- Fravær som eget punkt på ansvarsgruppemøter, IOP- og/eller IP- møter, og i sakkyndige vurderinger
- Økt kompetanse på tidlig innsats/tett på bistand og virkningsfulle tiltak
- I overføringsrutinene mellom barnehage-skole, barneskole-ungdomsskole, må fraværsoversikt og dens historie være med
- Egne konsultasjonsteam for lærere og andre hvor saker kan drøftes anonymt
- Skoleansatte med spesiell kompetanse og erfaring med skolenektingsatferd
- Økt kompetanse om skolenekting/vegving i kommunale etater med ansvar for oppvekst, utvikling, opplæring og helse
- Felles føringer for kommunens permisjonsregler

Holdninger til og kunnskaper om sammensatte elevvansker og skole-hjem samarbeidet:

- Motvirke uheldige holdninger til bekymringsfullt fravær- unngå negativ omtale av elever og deres foresatte
- Økt kunnskap om sammensatte elevvansker
- Lærerne ved skolen fikk forelesninger om ulike vansker barn kan ha. Hvordan kan kunnskapen tas i bruk? Hvordan blir de ulike ansatte styrket i sin tilnærming til disse aktuelle elevene
- Økt fokus på hvordan løse samarbeidsproblemer med hjemmet, særlig i saker med elever med store sammensatte vansker og med vansker i familien
- Lærere og foresatte ga i løpet av prosjektet uttrykk for gjensidige forventninger til skole-hjem samarbeid. Hvordan inkludere dette i skolens handlingsplaner for slikt samarbeid
- Hjelp til å forholde seg til foresatte som ikke vil ha hjelp til tross for barnets manglende skoleoppmøte

- Økt kompetanse om barns rett til medvirkning og rett til å uttale sin mening og å bli hørt
- Økt kompetanse i å utarbeide enkeltvedtak etter opplæringslovens § 9 a (når, og hvordan gjennomføre)
- Klare samhandlingsrutiner for tverrfaglig og tverretatlig samarbeid
- Helsesøster og spesialsykepleier fra kommunens tjeneste for psykisk helse har vært viktige ressurser i prosjektet. Det er viktig at denne ressursen blir brukt videre og i tett samarbeid med skolen og PPT. Det bør sees på om ikke denne tjenesten bør inngå i et skoleteam med ansvar for forebygging av ugyldig elevmotivert fravær. I tillegg ha ansvar for å veilede lærere og foresatte når tidlige tegn på utvikling av skolenektingsatferd oppstår og hvordan snu en uheldig utvikling som er i gang
- Utarbeide en oversikt over hvor elever og foresatte kan søke hjelp når problemer med trivsel og skoleoppmøte vises

Vi erfarte at tilrettelegging i skolen kunne være avgjørende for elevens trivsel og skolemotivasjon. I tillegg kom det frem at de skoleansatte ønsket mer fokus på IOP arbeid:

- En bedre IOP mal, mer veiledning og generelt økt kompetanse på IOP arbeid
- I lys av barn og foresattes rett til medvirkning, veiledning på spørsmål om hvordan inkludere og veilede elev og foresatte i planarbeidet
- Fastsatt dato for veiledningsarbeid
- Sammenhengen mellom ordinær opplæring, tilrettelagt opplæring og spesialundervisning/ IOP og enkelt vedtak, hvordan få dette til å fungere som et hele
- Egen rubrikk for fravær i malen for årsvurdering av IOP
- Klare kommunale føringer for krav til oppfølging og når IOP skal være ferdig, frister for årsvurdering av IOP arbeid

Tverrfaglig og tverretatlig samarbeid

Tverrfaglig og tverretatlig samarbeid og samhandling er blitt fremhevet som nødvendig når det er snakk om et så sammensatt problem som skolenekting/vegring og utvikling av skolenektingsatferd. Det er både naturlig og nødvendig at flere etater og flere profesjoner blir involvert. Erfaringsmessig er det imidlertid utfordrende å få til et godt tverrfaglig/tverretatlig samarbeid og samhandling der elev og foreldremedvirkningen ivaretas/er sentral. Hjelpeapparatet utenfor skolen er regulert av et annet lovverk enn skolen, noe som er og som til tider har vært problematisk for god samhandling. Et eksempel er taushetsplikten som er viktig overholdes, men som også kan oppleves som mer hindrende enn fremmende for gode rutiner for hvordan enkelt og fleksibelt samhandle. Et annet problem er henvisningspraksis og rutiner for dette. Det er for eksempel ikke hovedregelen at PPT kan henvise direkte til barne- og ungdomspsykiatrien (har

vært noen forsøk med dette i noen kommuner), noe som kan medføre lengre saksbehandlingstid og lengre tid før adekvat hjelp kommer. Hva som skal deles av informasjon mellom skole, helse og barnevern, er et annet tema. Det var nettopp pga disse forholdene at prosjektet ble organisert som et førstelinjetiltak, dvs. hva kan vi få til av strakstiltak i førstelinjen som kan virke. Vi har sett at ikke alle har blitt hjulpet bare av disse tiltakene, vi har sett at videre henvisning til BUP har vært nødvendig, men samtidig har vi sett at prosjektet satte i gang en mer optimistisk innstilling til at det nytter å endre atferd blant foresatte, elever og skole. Vi er informert om at det i etterkant av prosjektet har kommet flere instanser utenom skole/utdanning på banen, instanser som i utgangspunktet ikke fant ressurser til å delta i prosjektets intensive fase.

I fortsettelsen av dette arbeidet bør kommunen se på sine ulike tjenester under ett. Det bør satses på felles kompetanseløft om utvikling og tegn til skolenektingsatferd og ulike vansker barn og unge kan oppleve. En felles handlingsplan for arbeid med skolenekting/vegring i etatene som har ansvar for oppvekst og utdanning, kan være et sted å begynne. Det er kommunens ledelse som må forankre arbeidet fra toppen til førstelinjen i skolen og i andre etater. En samordnet tjeneste vil spare elever og foresatte for unødige stress og frustrasjon fordi barnet får «faglige og sosiale hull» på grunn av fravær fra skolen. Sekundære vansker som symptomer på angst og depresjon kan være en konsekvens av ikke å klare å møte på skolen. Det er kjent at eleven oppnår best livskvalitet ved å være på skolen. Frafall i opplæring og utdanning er et individuelt problem, men i tillegg et helse- og samfunnsøkonomisk problem.

Avsluttende spørsmål og kommentarer

Hvordan vil skolen arbeide med resultatet fra kartlegging av skolemiljøet, klasseledelse, samarbeid, holdninger til elever og regler og rutiner blant lærerne? Hvordan bruke erfaringene fra prosjektet om klasseledelse som pågikk samtidig med prosjektet «Tilbake til skolen». Disse prosjektene ble vurdert som gjensidig utfyllende på hverandre og erfaringer fra begge bør bli sammenholdt.

Vi fikk en orientering fra skolen om hvordan de ved inngangen til skoleåret 2015-16 hadde tenkt å arbeide videre. Vi ga en tilbakemelding på våre tanker rundt de spørsmål som ble stilt om samhandling med elev- foresatte-skole, forståelse av hva skolenektingsatferd er og hvordan den utvikles og hvordan samarbeide med andre instanser;

- Hvem skal ha ansvaret for videreføring og oppfølging av samhandlingsplanene
- Hvordan skal kunnskapen om skolenektingsatferd, dens årsaker og funksjoner følges opp, utvikles og anvendes
- Hvordan skal kunnskapen om ulike vansker elever kan oppleve, utvikles og anvendes

- Hvordan skal man møte arbeide med motstand hos foresatte som unndrar seg å se at skolenektingsatferd er et problem
- Hvordan arbeide med uhensiktsmessige forklaringer på elevmotivert ugyldig fravær, enten disse kommer fra skoleansatte, elev eller foresatte
- Hvordan skal PPT knyttes sterkere opp mot arbeidet med å motvirke utvikling av skolenektingsatferd og hvordan skal samarbeidet med helsesøster og kommunens tjeneste for psykisk helse i skolen bli tettere

Vi håper at skolen gjennom dette prosjektet har fått økt innsikt, forståelse og verktøy til å håndtere fremtidige problemer knyttet til utvikling av skolenektingsatferd hos sine elever. Vi håper at erfaringer fra prosjektet vil bli brukt videre til beste for alle skolene i kommunen og til beste for alle elever som synes det er vanskelig å møte på skolen og for disse elevenes foresatte.

Vi takker alle som har medvirket til prosjektet; elever, skoleansatte, foresatte, støttetjenester og prosjektgruppa for samarbeidet og ønsker lykke til videre med arbeidet.

Gidske Kvilhaug
Seniorrådgiver

Aud Mork Bredesen
Seniorrådgiver

Litteraturliste

- Achenbach, (2001), (oversatt og bearbeidet av Nøvik & Heyerdahl et al. 2002)
- Augustinius, M. (2014). *Tavse barn- om selektiv mutisme*. Bogforlaget Frydenlund
- Bjønness, S., & Langeland, C. (2007). *Skolevegring: Veileder i skolevegringsproblematikk for ambulant enhet, Barne- og ungdomspsykiatrisk avd. - Råd, kartlegging og behandling*. Stavanger: Stavanger Universitetssykehus, psykiatrisk klinikk, Barne- og ungdomspsykiatrisk avd., ambulant enhet.
- Fjeld, I. K. S, Unstad, M. E., Knudsen, J. A., Ballo, Ø., & Dahl, K. (2014). *Samhandling: gevinst eller tap?* Oslo: Kommuneforlaget
- Davis, H. (1995). *Rådgivning til foreldre med kronisk syke og funksjonshemmede barn*. Oslo: Ad Notam Gyldendal A/S
- Faksvaag, K., & Nordby, H. (2008). *Skolevegring: Virkningsfulle tiltak i arbeid med skolevegrere*. Masteroppgave i Pedagogisk-psykologisk rådgivning. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Flaten K.(2010). *Barn med sosial angst og sjenanse*. Kommuneforlaget
- Grongstad, L. (2014). *Juss i skolehverdagen*. Universitetsforlaget.
- Havik, T. Bru, E., Ertesvåg, S.K. (2014). *Parental perspectives of the role of school factors in school refusal*. *Emotional and Behavioral Difficulties*, 19 (2), 131-153
- Havik, T. Bru, E., Ertesvåg, S.K. (2015a). *School factors associated with school refusal and truancy related reasons for school non – attendance*. *Social Psychology of Education*, 18(2) 221-240
- Havik, T. Bru, E., Ertesvåg, S.K. (2015b). *Assessing Reasons for school non attendance*. *Scandinavian Journal of Educational Research* 59(3), 2015 316-336
- Hernes, G. (2010): *Gull av gråstein. Tiltak for å redusere frafall i videregående skole*. Fafo- Rapport, 2010, s. 5-50. Hentet 20 Februar 2012, fra <http://www.fafo.no/pub/rapp/20147/20147.pdf>
- Holden & Sällman (2010). *Skolenekting*. Kommuneforlaget
- Ingul, J.M. (2005). Skolevegring hos barn og ungdom. I: *Barn i Norge 2005. Se meg! Årsrapport om barn og unges psykiske helse, Voksne for Barn*
- Juul, J. (2011). *Avhoppere på ukeplanen. Hvorfor dropper ungdom ut av skolen? En ny tv-serie spør hvorfor ungdommer dropper ut av skolen. Hvem kan klandres?* http://www.dagbladet.no/2011/09/02/magasinet/jesper_juul/skole/17935135/

Kearney, C.A. & Silverman, W.K. (1990). *A preliminary analysis of a functional model of assessment and treatment for school refusal behavior*. Behavior Modification, 14, 340-366

Kearney, C.A. & Albano A.M (2000). *When children refuse school. A cognitive behavioral theory approach*. NY: Oxford University Press

Kearney, C.A. (2001). *School Refusal Behavior in Youth. A Functional Approach to Assessment and Treatment*. Washington, DC: American Psychological Association

Kearney C.A. (2002). *Identifying the Function of School Refusing Behavior*. Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 24, (4)

Kearney, C.A. & Albano A.M. (2004). *The functional profiles of school refusal behavior. Diagnostic aspects*. Behavior Modification, 28, 147-161

Kearney, C.A. & Bates, M. (2005). *Adressing school refusal behavior: suggestions for frontline professionals*. Children & Schools, 27, 207 -216

Kearney, C.A. (2007). *Forms and functions of school refusal in youth. A Contemporary review*. Clinical Psychology Review, 28, 451-471

Kearney C.A. (2008). *School absenteeism and school refusal in youth: A contemporary review*. Clinical Psychology Review, 28, 451 – 471

King N.J. & Bernstein G.A. (2001). *School refusal in children and adolescents: a review of the past 10 years*. Journal of American academy of Child and Adolescent Psychiatry, 40, 197-205

Kvilhaug G. (2014). Tourette syndrom- enkelt og komplisert på samme gang. *Statped Magasinet* (3), 13-21

Lassen, L.M (2002). *Rådgivning. Kunsten å hjelpe*. Oslo: Universitetsforlaget

Lassen, L.M., & Breilid (2010). *Den gode elevsamtalen*. Oslo: Gyldendal norske forlag

Lund, I. (2004). *Hun sitter jo bare der! Om innagerende atferd hos barn og unge*, Bergen: Fagbokforlaget.

Løvereide, S. (2011). Forskning om skolevegring. *Spesialpedagogikk*, 0411, 16-23.

Myhrvold-Hanssen, J. (2007). Skolevegring- om å rulle ut en rød løper. *Spesialpedagogikk*, 0907, 5-14

Martino D., Leckman J.F. (2013). *Tourette syndrom*. Oxford University Press

Opplæringslova og forskrifter (2014). *Med forarbeid og kommentarer*. Red. Øystein Stette. Pedlex Norsk Skoleinformasjon

Schahill L., Sukhodolsky D.G., King R.A. (2007). Assessment of co-occurring psychiatric conditions in tic disorder. I Woods D.W., Piacentini J.C., Walkup, J.T.

Treating Tourette syndrome and tic disorders. A guide for practitioners (38-57). N.Y. The Guilford Press

Skauge A.M. (2006). *Når ungdom uteblir fra skolen! Kartlegging av ungdomsskolelærers rutiner og tiltak i forhold til elever med skolevegring og faktorer ved individ og miljø som kan påvirke skolevegring hos ungdom.* Masteroppgave i spesialpedagogikk. Det utdanningsvitenskapelige fakultet, UiO.

Utdanningsetaten. (2009). *Skolevegring. En praktisk og faglig veileder.* Oslo kommune: Utdanningsetaten

Utdanningsdirektoratet (2006). *Læreplanverket for Kunnskapsløftet. Prinsipp for opplæringa.* Hentet 1.12.2015 http://www.udir.no/globalassets/upload/larerplaner/fastsatte_lareplaner_f_or_kunnskapsloeftet/prinsipper_lk06.pdf

Valderhaug R., Ivarsson T. (2014). *Tvangstanker og tvangshandlinger hos barn og unge.* Oslo: Gyldendal Akademiske

Weidle B. (2014). *OCD-behandling for barn og unge -En praksismanual.* Oslo: Gyldendal Akademiske

© Statped
Telefon: 02196

www.statped.no
facebook.com/statped
twitter.com/statped

